

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ծ ՏԵՐԻ

Ե

1976

ՄԻՈՆ

Ծ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

1976

Մայիս

Թիւ 5

1976

May

No. 5

SION

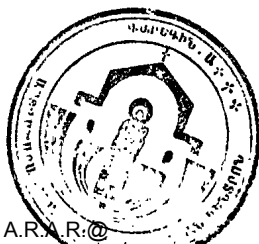
VOL. 50

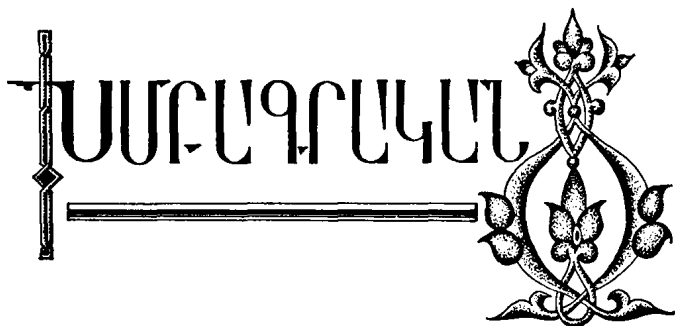
A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

Հ Ա Յ Ս Փ Ի Ի Ռ Ք Ը

ԵՒ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Գ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ Սփիւռքի մէջ իր գոյութիւնը շարունակել կարենալու համար պէտք ունի պաշտպան սուրբերու, Հայ քնտանիք, Հայ լեզու, Հայ դպրոց, Հայ եկեղեցի: Անշուշտ ասոնցմէ աւելի գերազանցը Հոգն է, որուն վրայ կ'ապրին ու կը տեեն ո'չ միայն մեծերը, այլ և փոքրերը: Յաճախ պատահած է որ փոքրերը մեծերէն աւելի երկար ապրին: Պատմութիւնը կը յիշատակէ անունները բազմաթիւ մեծ ազգերու, որոնց հետքն իսկ չկայ այսօր, մինչ Հայը, որ դարերէ ի վեր «յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ» էր, կը շարունակէ ապրիլ, ստեղծագործել ու պայքարիլ յանուն իր լինելութեան:

Ապահով եղած ենք մեր հողին վրայ և կամ, անկէ հեռու ըլլալով հանդերձ, կրցած ենք կրել զայն մեր հոգիին մէջ: Մեր հողը չի հանդուրժեր օտարին և օտարութեան լուծին: Զուլումի հզօր զգայարանքը ունինք ի հնուց անտի: Ոչ միայն կը ձուլենք օտարը իրրև անձ, այլ և կը ձուլենք օտար գաղափարները, հոգեկան և մշակութային արժէքները և կը հալացնենք զանոնք: Իր կարգին՝ Հայը ինքն ալ օտարութեան մէջ ենթակայ է ձուլման վտանգին, երբ չունենայ հայրենի հողը իր ոտքին տակ, կամ դադրի զայն կրեյէ իր հոգիին մէջ: Հզօր եղանք այնքան, որքան կ'ըցանք աւելի ամբօրէն կառչիլ մեր հողին:

Սփիւռքի մէջ չունինք այդ հողը մեր ոտքին տակ, բայց անհրաժեշտ է Հայ մնալ, աւելին՝ հայացնել Հայր։ Որովհետեւ կան Հայեր Սփիւռքի տարածքին վրայ, աստ և անդ, որոնք Հայ են անունով, ծնունդով և յիշատակներով, սակայն գրեթէ կորսնցնելու վրայ են իրենց լեզուն և ազգութեան միւս ստորոգելիները։ Հայացընել Հայը, դարձնել զայն հայախօս, հայադաւան և հայակրօն։ Կ'ուզենք որ Ամերիկահայ մայրերը, Ֆրանսահայ և Պրագիլահայ մայրերը չկարենան ըսել այլևս. «Իմ գաւալս Հայ չէ, տեղացի է»։ Տեղացին պէտք չունի մեր զաւակներուն, բայց մենք պէտք ունինք ինքզինքը տեղացի տիպոսող Հայերուն։ Կ'ուզենք որ մեր զաւակները մեզի պատկանին, անոնց մէջ խօսի ցեղին ձայնը, արեան ձայնը, պատմութեան և աւանդութեան ձայնը։

Հայացնելով Հայը՝ հայացուցած կ'ըլլանք Հայ լեզուն, գրականութիւնը, հայրենիքը։ Հայացնել Հայ լեզուն՝ կը նշանակէ վերապրեցնել Մեսրոպ Մաշտոցը, յարուցանել Խորենացին, Շիրակացին, Նարեկացին, Շնորհալին և բոլոր այն սուրբերը որոնք սուրբ ըլլալէ առաջ Հայ էին և կրցան Հայ լեզուն տալ իւրայայտուկ դրոշմ մը՝ անեղծանելի և անքակտելի։ Լեզուն — ազգ է, ինչպէս ոճը մարդն է։ Առաջինը ազգային ստացածք է, երկրորդը՝ անհատական իրաւունք։ Ազգը կ'ստեղծէ լեզուն, ինչպէս անհատը կ'ստեղծէ ոճը։ Իրենց ոճով մարդիկ կ'անձնանան, իրենց լեզուով ազգերը կ'ազգայնանան։ Պէտք է հայացնել, հետեւաբար, նաև Հայ լեզուն։

Մեր ըսածները արդիւնք չեն աղգային սնապարծութեան։ Ազգայնամոլութիւնը կրնայ ներելի չըլլալ հայրենարնակ Հայուն, բայց ներելի է տարագիր Հայուն համար։ Հողը հազեկան ուժ է. մենք չունինք այդ ուժը, այդ պատճառով ալ ազգային սնապարծութիւնը թերութիւն մը չէ մեզի համար, այլ առաքելութիւն։ Մօտ չորս միլիառ մարդեր կ'ապրին մեր այս մոլորակին վրայ, մենք չենք տեսներ զանոնք, բայց հոգիի աչքերով կը տեսնենք ու կ'զգանք հինգ ցամաքամասերուն վրայ ապրող մեր հինգուկէս միլիոննոց հօտը, որ կը կռուի ժամանակի ու տարածութեան դէմ, շարունակելու իր գոյութիւնը։

Հայը դումարում չէ, այլ քաղմապատկութիւն։ Տառապանքը, վիշտը, հալածանքը, մահտարաժամը չեն կրցած ընկճել մեզ, որովհետեւ մեր գլխաւոր մտահոգութիւնն է եղած ապրիլ, տեւիլ, չինեւ, սերմանել, կառուցանել և ստեղծել։ Հայը ապրած է, կ'ապրի և պիտի շարունակէ ապրիլ, որովհետեւ ապրելու պատգամը դուրսէն չէ ստացած, այլ իր մէջ ունի զայն, իբրև սրբազան ժառանգութիւն իր գոյութիւնը։

Ազգային արժէքներուն հաւատարիմ մնալ, անոնց գիտակցութիւնը ունենալ և մշակուածը հանրացնել, տարբեր աշխատանքներ են։ Մտածումի, զգացումի և կամեցողութեան ինքնուրոյն այդ կերպերը կը կարօտին հայ գիտունի, գրագէտի, ար-

ուեստագէտի և քաղաքագէտի գործունէութեան, կարենալ՝ տուեալ ժամանակի մէջ, որ մեր օրերու կեանքն է, ստեղծելու ոգին որ մերը ըլլայ:

Հայ գաղթաշարհը իր ֆիզիքական տարանջատումներուն պատկերով կը ներկայանայ նաև կրթական, կրօնական և ընկերային մարզերու մէջ: Սփիւռքի սերունդին կը պակսի այսօր այս բոլորը՝ ոգևորող և նպատակաւորող աշխարհահայեացքը: Կուսակցութիւնները, յարանուանութիւնները, անհատապաշտ ձգտումները, և անոնց իրարու նկատմամբ ունեցած անզիջող ոգին դեր մը ունին անշուշտ, բայց ամբողջական ստեղծիչը չեն անոր:

Հայ ընտանիքը, օրինակի համար, որ մեր կեանքի ամէնէն մաքուր և նուիրական հաստատութիւններէն մին նկատուած է միշտ, այսօր մեծաւ մասամբ չունի իր հին օրերու նուիրական և անխորտակելի միութիւնը: Որովհետեւ համար գաղտնիք է այսօր գարշ կենցաղի, սրբապիղծ դժուրներու, լպիլը մծղնէութեանց և ապօրէն կենակցութեանց ընդվզեցնող այն տեսարանները, որոնք կը պարզուին շարունակ, ամէնէն մեծաշուք ապարանքներէն սկսեալ մինչև ամէնէն խոնարհ յարկերու ներքև: Ընտանիքը կազմալուծող խռչող ազդակներն են նաև օտար կրթութիւնը, օտար ամուսնութիւնները, օտար բարքերը, որոնց հետ դիւրին հաշտուելու զգայարանքները տակաւ կը զօրանան մեր մէջ:

Իջեր պէտք են սեւեռելու համար այս քայքայումին մեծ գիծերը՝ Հայ ընտանիքի յղացքէն ներս. ցաւը հոն է որ այս աղճատումը, քանդումը եթէ երբեք կը մնան ենթակայ անխուսափելի ազդակներու, մեր դերը, մեր սեփական անփութութիւնը նուազ չեն այս արդիւնքին մէջ: Ընտանեկան սրբութեան այս աղօտումը՝ սկիզբ առած տարագրութեան դժոխքէն, աստէն չէ ունեցած սրբաբերիւ զօրաւոր հակազդեցութեամբ մը: Սփիւռքը տկարացուցած է իր կարգին այն զօրաւոր տրամադրութիւնները որով դիմաւորած էինք թշնամիին ծրագիրները, և մեր կրցած զէնքերով պաշտպանած մեր ընտանիքը: Այսօր այդ հերոսներուն զաւակները հեշտանքով կը զիմեն օտար յարկերու, և հոս է ողբերգութիւնը:

Այս մատնանշուած միջոցներէն առաջինը և աւագագոյնն է Հայ Եկեղեցին, մանաւանդ Սփիւռքի ներկայ անհայրենիք և անպետական վիճակին մէջ, երբ օր աւուր աւելի կը տեսնենք թէ ամէն երկրի մէջ քաղաքական հայեացքը ինչ ուղղութիւն կ'ստանայ փոքրամասնութեանց ինքնութեան հարցին նկատմամբ: Մեզմէ շատ քիչեր կ'ուզեն ըմբռնել Հայ Եկեղեցին իր և օգտագործելի մեծամասն ուժը մեր այս օրերու կեանքին: Ըստ ոմանց, և քիչ չէ թիւը անոնց, Հայ Եկեղեցին մեծ դեր է կատարած մեր անցեալին մէջ, մանաւանդ այն դժուրակ շրջաններուն, երբ ազգային պետականութիւնը դադարած էր գոյութենէ, և շնորհիւ Եկեղեցիին, ըստեղծուեցաւ հարուստ ազգային մշակոյթ, իր մէջ խտացնելով հայկական ստեղծագործութեան լաւագոյն արդիւնքները: Ըստ ու-

բիշնիրու, Եկեղեցին ազգայնութեան կրօնական արտայայտութիւնն է:

Եկեղեցիին անցեալի մէջ ունեցած այս դերը նոյնքան աւելի ի գորու է և այսօր: Արդար պէտք է ըլլալ խոստովանելու թէ միայն հեռաւոր անցեալին մէջ չէ որ Եկեղեցին կատարեց այս դերը: Հայութիւնը, 1840ին և 1860ին իր վերածնութիւնը թէ՛ Կովկասի և թէ՛ Տաճկաստանի մէջ անոր հովանիին տակ երկնեց: Թիֆլիսի ներսէսեանէն և Էմիսանի ձեմարանէն մինչև Վարազն ու Արմաշը, մինչև Կ. Պոլսոյ Կեդրոնականը և Պէրպէրեանը, որոնց մէջ թրծուեցան վերջին դարու Հայ կեանքի մեծ արժէքները, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մտածումն ու սէրն էր որ ոգևորեց սիրտերն ու միտքերը, ազգային կեանքը մշտնջենաւորելու համար: Այսօրուան մեր կեանքը Սփիւռքի մէջ մանաւանդ, տարբեր չէ անցեալէն. այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի իր մռայլ ու դժոյզակ օրերը, անհայրենիք և անպետական վիճակով, և միայն Եկեղեցւոյ գաղափարին մէջ և հովանիին տակ կրնայ կուսանուիլ արմատախիլ ըլլալու վտանգին հասած մեր կեանքը: Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանդիսութեան ուր իրար կը գտնեն Հայութեան բազմատեսակ արժէքները գնահատման նոյն չափանիշով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն: Հարիւր տարիներէ ի վեր, յանուն նոր՝ բայց մեզի օտար հանգանակներու խօսող մարդարէները սարսեցին, քանդելու աստիճան, մեր գոյութեան մէջ այս դարաւոր հանդիսութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը՝ որ կուտանը կարենար ըլլալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան: Հայ Եկեղեցիի գործն է նորէն, ինչպէս անցեալի մէջ՝ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծել այս միութիւնը. այսինքն վերահաստատել ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան և դերին մէջ: Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, ասոնք անչուշտ ազգապահպանման միջոցներ են Սփիւռքի մէջ, բայց անոնցմէ վեր, և թող ներուի մեզի ըսել, միակը՝ Եկեղեցին է: Կ'ըսենք ասիկա ոչ թէ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումի անցած ազգակները աւելի կամ նըսազ չափով կը մնան ենթակայ աղաւաղման, նոյնիսկ նուաղման:

Լեզուն՝ որ մեր գոյութեան ոգեղէն անօթներէն մին էր դեռ երէկ, այսօր աւելի քան տժգոյն ազդակ մըն է: Գաղթաշխարհի Հայութիւնը իր բոլոր հատուածներով առաւել կամ նուազ չափերով հարկադրուած է իր բնական երկրին և ժողովուրդին լեզուն իւրացնելու, նոյնիսկ ի հեռուկս իրենին, կարելի ապահովութեամբ մղել կարենալու համար առօրեայ հացին կոխը: Օտար կրթութեամբ պայմանաւոր է չատ մը երկիրներու մէջ այս հացին գինը եղող մեր կեանքը, և մենք ստիպուած ենք հաշտուիլ այս իրողութեան հետ, հակառակ մեր լեզուի ու մշակոյթի նկատմամբ մեր ունեցած պաշտումին և գուրգուրանքին:

Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը: Տնտեսական

ազդակներէն աւելի, և ուշադրութենէն և ճիշդերէն վեր գործօններ կը միջամտեն, հարկադրելով մեզի անախորժ պայմաններ՝ որոնց բարւոքումը մեծ չափով վեր կը մնայ մեր հասողութենէն:

Եզրակացութեան մը գալու պէտք չկայ, բսելու համար թէ վերոյիշեալ ազդակները՝ ընտանիք, լեզու, դպրոց, հակառակ իրենցմէ սպասելի կարեւոր տատարին, չեն կրնար ու պիտի չկրնան ըլլալ մեր գոյութեան զօրաւոր կռուանները, որքան ատեն որ կը շարունակուի մեր կեանքը օտար ժիջալայրերու և ազդեցութիւններու ենթակայ: Մենք այսօր ստիպուած ենք իր լեզուին, կրօնքին և ազգին հետ իր արիւնը յօժարակամ զոհարերող մարդու զաւկին մէջ առնուազն իր հայրը յիշեցնելու համար օտար լեզուով թերթեր խմբագրել: Մեր երբեմնի այս պաշտպան սուրբերը մեզի չեն օգներ: Ասոնցմէ միայն Եկեղեցին է որ տակաւին ենթակայ չէ եղած այլալման և ազդեցութիւններու, որ վերոյիշեալներու ճակատագիրը եղաւ, մանաւանդ մեծ աղէտէն վերջ:

Հայ Եկեղեցին՝ այդ փառաւոր աւանդարնը, ժամանակի ամբողջ ճնշումին անաղարտ մնաց, և այս՝ անոր համար մանաւանդ, վասնզի իբրեւ տապանակ մեր կրօնա-ազգային իտէալին, ամէնէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան ու բարոյական զօրոյթին, դարերու ճնշումով և արիւնով իտացած ազամանդը, որ դիւրին չի փշրուիր: Իր պահպանողական ոգին և սրբազան աւանդութիւնը, շինուած դարձեալ իր պատմութեան մեծ ռազմավայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չեն կրնար ըլլալ ժամանակի ազդեցութիւններուն: Մաքառման դաշտին մէջ կռանուած այս ինքնուրոյնութիւնը դիւրին չայլայլիր նոր գաղափարներու և ազդեցութիւններու փշումներէն:

Ե.

Ն. Ամենապատուութիւն
Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրութեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Ե Ր Ո Ն Ա Պ Է Մ

Խորապէս կը գնահատենք Ձերդ Ամենապատուութեան ող-
ջոյններն ու բարեմաղթութիւնները՝ Մեր Տիրոջ Սուրբ Յարու-
թեան տօնին առիթով:

Կ'աղօթենք որ Մեր Յարուցեալ Տէրը իր բազմաաւար շնորհ-
ներով զօրացնէ Ձեզ՝ հաւատացեալներու բարօրութեան համար
տարուող Ձեր աշխատանքներուն մէջ:

Պ Օ Ղ Ո Ս Զ

His Holiness Archbishop Yeghishe,
Armenian Patriarch of Jerusalem

Your Holiness!

On the bright and joyful day of the greatest triumph — the Re-
surrection of Christ, while offering our gratitude to Our Lord the Life-
Giver, Who bestowed upon us the privilege to meet this salvatory day,
I present to you my heartfelt Easter greeting:

CHRIST IS RISEN!

May the Resurrected Saviour of the world fill you with spiritual joy
and give you pure heart to glorify His resurrection in three days, this
being the beginning of our resurrection.

May Christ, Who suffered for us and was buried and resurrected,
Who is the hope of our salvation, grant us the ineffable and incessant
joy and hope for the triumph of love, justice and peace all over the world.

PATRIARCH PIMEN OF MOSCOW AND ALL RUSSIA

Easter 1976
Moscow

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Կեդրոնական վարչական ժողով

Ապրիլ 5, 1976

Նիւ Եորք

Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Արք. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, Իսրայէլ

Ամենապատիւ Տէր,

Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան մօտալուտ տօնին առիթով մեր ակնարկները կ'ուղղուին դէպի Երուսաղէմ, ուր Աստուածակոյս բլուրներուն վրայ դարձեալ կը ծաղկի Հայոց Պատրիարքութեան դարաւոր Աթոռը:

Մեզի համար մասնաւոր հանոյժ է յանուն Հ. Բ. Ը. Միութեան համայն անդամակցութեան և մեր կողմէ անձամբ շնորհաւորել Ձերդ Ամենապատուութիւնը, ինչպէս նաև վանքին նուիրեալ Միաբանութիւնը:

Մեր սրտագին մաղթանքն է որ խաղաղութիւնը շարունակուի այդ աշխարհամասին մէջ, որպէսզի Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ու Միաբանութեան խաղաղ և ստեղծագործ աշխատանքը պտղաւորուի՝ ի նպաստ ամբողջ Հայութեան:

Արեւատութեան ու բարօր կեանքի սրտագին բարեմաղթութիւններով. կը մնամք,

Խորին ակնածանօք՝

Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Նախագահ

ՎԱՅԱՆ ԳՈՂԹՆԱՑԻՆ

Գողթնի մատաղ իշխանագուն,
Կոկոն մը վարդ շաղը վըրան,
Այն օրերուն՝ գերանալած,
Կը տանէին աշխարհ օտար:
Հայրն իր հասրով,
Հրկիզուած էր տանարին մէջ
Նախնաւանի,
Իշխաններուն հետ հայրենի:
Վահան միայն դուրս էր պըրծեր
Մահէն կարմիր:

Կը յիշէր դեռ մայրամուտն այն,
Վարդեր փնջող ձեռքի նրման,
Որուն խարտեաշ ցոլին մէջէն
Մարդեր անգութ,
Կը պոկէին իրենց կայքէն
Կին ու աղջիկ, մանուկ, պարման,
Բունէն զատուած ծոսերու պէս:

Ջարհուրանքին մէջն այդ կրակ,
Սարերն Գողթնի ինչպէս դաշոյն
Կը խրուէին կողմ երկմէին,
Իրբև թողոք,
Ոմիրին դէմ անմարդկային:
Հարթավայրով ուրուականներ
Կ'անցնէին լուռ, գիտախրոյ:

Օրեր ամբողջ, ճամբէն անծայր,
Գերիներու հետ տանջահար,
Քալեր էր ան,
Իշխանագուն Գողթնի մատաղ,
Քունին մէջէն ու արթնութեան,
Նիգակներու և սուրերու
Ցուլհրում տակ:

Ամայի էր բայց ամէն կողմ,
Այցն ալ չունէր այլևս ժողոյն.
Լեռ, գետն ու հող, քաղցր արկու.
Կարծես ձեռք մը արինաւան,
Սպաներ էր ճակ ոգին
Ողջ բնութեան:

Ժամացոյցը արևային,
Ժայռերուն դէմ կը համրէր լուկ,
Վայրկեաններն իր սլաք, սլաք:

Շաքարներ վերջ,
Գերիներու խումբն ընտրեալ,
Մուտքն իր կ'ընէր
Ոստանէն մերս արքայական:
Դամասկոսը այդ օրերուն,
Գոզն ապալեր բլուրներուն՝
Շուշան մ'իմջպէս
Ջուարք հովին՝ կը թթոռար:

Տարիներով պալատին մէջ
Խալիֆային,
Իրբև պատանդ ան կը մընար,
Խորն հագիին իր պատանի
Բայց կը մեծնար օր ու գիշեր
Կարօտն անհուն ազատութեան,
Նայածաճներուն, ժպիտներուն,
Որոնք բնաւ ալ ետ չեկան,
Ջինքն ընկել իրենց սիրոյն
Անհակտելի ընդունաբանն:
Հոգիներուն դէմ անապատ,
Չունէր իր մօտ ձեռք մ'հարսզատ
Որ սըրբէր ցօզն իր աչքերուն,
Կամ հարթարէր մազերն զանգուր
Իր ուսերուն:
Պանդխտութեան վերքն չունի
Ըսպեղանի:

Տարիներ վերջ, Վալիտ իշխան,
Կը շնորհէր ազատութիւն
Գերիներուն,
Բայց կը պահէր իր բով պատանդ՝
Գողթնի իշխանն,
Փոխել վերջ Վահան անուն
Վահանպի նաք:

Ոստանն ազուար, արքայական,
Դրասանգի պէս կը բացուէր

Երկնքին տակ վրնիտ ու գով :
 Ծագկաստաններ, մարգեր կանաչ,
 Կը փրոռուէին շուրջն ու հեռուն,
 Շողճով սաթի ու սուտակի,
 Ճանաչներով արեգակի :
 Արմաւենի և մոնիի
 Ժանեակագեղ ծառերէն վեր
 Միմարէմեր՝
 Որոնց ծայրէն մոր կրօնի
 Քուրմեր անգիղջ,
 Կը պոռային, տիւ ու գիշեր,
 Ազօթքն իրենց :

Սիրտն արիւնոզ յուշերու հետ
 Կը հասունմար,
 Իշխանագունն Գողթնի մատղաշ :
 Հայելիէն իր անցեալին
 Կը տեսնէր ամ,
 Աշխարհ մ'անհուն, անշամանդաղ,
 Հորիզոնուղ իր լեռներով,
 Գըմրէթ գըմրէթ մետուած երկինք :
 Մըզօտանջով մը անաւարտ
 Իր աշխարհ :
 Բացերու մէջ եկեղեցին,
 Ականջներուն՝ ճիշտ ու կական
 Մանուկներուն և ծերերուն,
 Վատապարտուած չեանգշելու
 Ծոցն իսկ մահուան :
 Ձայներն այդ խուլ,
 Ու տեսիլներ մահաօտարու,
 Կրակն ինչպէս բըխող անշէջ
 Կը բացուէին կայլակ, կայլակ,
 Մատաղ ամօթն ամոր սիրտին
 Փըշրելու չափ :
 Ամէնում մէջ, ամէնում հետ,
 Հասակն իր հօր,
 Ձիուն վըրայ իր կարմրախայտ,
 Եւ դէմքն իր մօր՝
 Ինչպէս մշխարհ մը թրթռուն,
 Անցեալի սուրբ բոլորագոհ
 Պատարագէն :
 Կը յիշէր դեռ լոյսերու մէջ
 Միշտ բացխրփիկ զգեսկն իրենց,
 Արծուի մըման՝
 Թառած լեռան գահաւանդին՝
 Պարիսպներով իր արծափար :
 Շուրջը գիւղեր, շէն ու գուարթ,
 Երգիքներէն անոնց բոլոր

Ամէն առտու կը բարձրանար
 Ծուխը կապոյտ,
 Իրբև ազօթք անապական :
 Մինչ գաշտերէն,
 Այգիներէն քաղցրառղկոյզ,
 Կը դաշնակուէր գինեհրնչուն
 Գողթան բամբինն,
 Շունչովն հողին հայրենական :
 Որքա՛ն կ'ուզէր որ հըրաշքով,
 Նեղմար գիծն այդ անջրպետին
 Զինքն անջատող այդ բոլորէն :

2

Հրամանովն Ամիրայիմ
 Կը մարգուէր ամ
 Կրօնին մէջ իսլամական :
 Ու կը սովորէր բառեր գարտնի,
 Կախարդական :
 — Մարդն է գերի ճակատագրին,
 Չարն ու բարին կը դառնային
 Շրջանակով եղբրական :
 Հոգին սակայն, կը յարէին
 Մունետիկներն մոր կրօնին,
 Անմահ էր միշտ :
 Երբ փակուէին աշխարհ մարդուն
 Կեանքի լոյսին,
 Իր պատեանը յամենիւ վերջ
 Մեր այս հողին,
 Անջըրպետի մէջէն ամհուն
 Կ'երթար երկինք,
 Ձերթ լոյսի շող մը փախստեայ,
 Միանալու իր ազրիւրին
 Յաւերժական,
 Ուրիկ շիթեր եմ մոլորեալ
 Հոգիները մարդոց բոլոր :
 Ամպերէն վեր, դրախտն էր հոն,
 Պալատներով իր մարմարեայ,
 Պարտէզներով շող ու վարդի,
 Ուր չէ հըպած շունչը մահուան,
 Որու տըմայն ցովքն է միայն
 Երկիրը մեր :
 Դրախտին մէջ կոյսեր հազար
 Քաղցրամարմին ու սեւեռեայ,
 Երբ քալէին մարգին վըրայ,
 Քաղցրներէն իրենց կախարդ
 Կը ծաւալէր խունկ ու գմուռ :
 Մատուցներով իրենց բիւրեղ,

Կը բաշխէին ըմպելիներ,
Շինուած գոյն գոյն ծաղիկներէն
երկնահամարայր և անսովոր:
Սուրբ գիրքն իրենց,
Գրուած, կնքուած երկնքի մէջ,
Վար էր գրկուած մարգարէին
իրենց վերջին,
Թեկովն արծաթ լուսնկային:
Բայց մեղաւորն ու անհաւատ,
Մեղքի ճիւղով սեղան համակ,
Պիտ' նետուէին,
Կարասներուն մէջն ատրաշէկ
հիտող կուսիրն,
Մինչև հալէր աւազ, աւազ,
Լեռը մեղքին իրենց գագիր:

Կը թռլէին Վահանին խորթ,
Պնդանակաւ ու սեմախտ
Անապատի որդիներուն
Հեքեաթներն այս հեշտագրգիւ,
Լոկ մեր մարմնի
հռովքները լուսաւորող:
Մտածումներն այս գաղփաղփուն
Ձէին կրնար
Իր հոգիին լոյսին դիմաց
Քաշել սե պատ:
Անցեայն ամբողջ ամպերու տակ,
Բայց պատանին՝
Գիտէր թէ ինք ծնած էր Հայ,
Աւագանէն քրիստոնեայ:
Իր ճակատին դեռ կը շաղար,
Հուրն միւռոնին կենդանարար,
Որ մեզ կ'օծէ երկնի շաղավ,
Նշխարն ինչպէս հաղորդութեան:
Գիտէր թէ ինք Հայ էր ծնած,
Եւ Հայ հոգին չէր բռններ ժանգ,
Գերութեան մէջն իսկ դարերուն:

Տարիները կը սահէին
Կոշմարներու նրման անձայն,
Առանց խլիլ կարենալու
Իր հոգիէն
Ազատութեան սէրը անանց,
Կարօտն երկրին իր հարագատ:

Իբրև դպիր ու հաշտակալ
Արքունի տան,
Կը վայելէր պատիւ ու սէր,

Սակայն ամէն սահող վայրկեանն
Սիրտ արիւնդ սուր էր հատու:
Կը մըսէր իր հոգին պանդուխտ
Ձիւներուն տակ օտարութեան,
Հայու կարօտ անհուն ճրագ,
Որ կը վառի լոկ արցունքով:

Քանի՞ տարի սպասել դեռ -
Պանդուխտ հոգին չունի հանգիստ
Երբ հայրենի տուն մը ունի,
Հարագատներ՝
Որոնք հեռուէն զինք կը դիտեն,
Աչքներով արտօսակէզ:
Օր մ'ալ յանկարծ,
Իր իզձերէն պարստած, թշուառ,
Ամիրային առջև ելաւ,
Խնդրելու որ թալ տար իրեն
Դառնալու տունն իր հայրենի,
Տիրանալու իրաւունքին
Ժառանգակամ:

Ամիրապետն,
Մետաքս բարձին վրայ բազմած,
Դիտեց երկար
Իր դէմ կեցող պարսմանին այն,
Նայուածքն որուն՝
Կը մըշտուէր թախիծէն խոր:
«Գրնա» քսաւ,
Այցուած կարծես խայթէն խղճի
Եւ կամ սէրէն գաղտնածածուկ,
Որ կը խառնէ ծով արցունքին
Պուտ մը ժրպիտ,
«Պայմանաւ որ
Տարիէ մը վերադառնաս»:

3

Մարդու մը պէս որ մաւրսեկ
Ովկիանոսէն կը նետուի դուքս,
Վահան թեւեր առած արծուի,
Իր սրլանար
Դէպի աշխարհն իր հայրենի:
Ոչ տանիկ ուզտ, ոչ ալ մծոյգ
Արաքական,
Ձէին հասներ իր գնացիին:
Ասորիքէն,
Ամայքներէն Միջագետքի,
Կը սուրար ան դէպի Երասխ,

Հպարտութիւնն իր հայրենի
Գանձի նըման սիրտին սեզմած:

Գայրն իր չըջնազ,
Տարիներով սիրտը ափին՝
Ազօթեր էր օր ու գիշեր
Պատկերին դէմ գերիմերու
Ազատիչին, Սուրբ Սարգիսին,
Որ մեղմանաք սիրտն անօրէն
Բռնաւորին,
Վրբան գերի իր մէկ հատիկ
Հարագատին,
Վրան բաւոր գերի, պանդուխտ
Ջաւակներուն Հայ աշխարհին:

Կուգար Վահան հայրենի տուն
Որ գիմքն օրրեց
Իր մանկութեան երգովն ոսկի,
Առաջնորդուած ճայնէն սիրտի,
Հոգին լեցուն աստղերով ջինջ:
Յանձնած ինքզինք խռիւրու բորբ,
Որոնք մըման արցունքներու
Կը կոծէին հոգին իր որբ:

Գողթնացիներ երբ լսեցին
Վերադարձը իրենց պանդուխտ
Պայագատին,
Ամէն կողմէն խնդակցեալու
Եկան փութով:
Դոնակի մեծ սօսիներուն
Տակ գեղուղէշ,
Հնչեց նարէն
Տարիներով լռած բանրիոն:
Կը մորթէին գառ ու երինջ,
Իրբն մատաղ
Ոտէներուն տակ վերադարձող
Սիրելիին:
Սրինգներու, քմբուկներու
Ալիքին մէջ, ալիքին հետ
Կը պարէին,
Երիտասարդ, կին ու աղջիկ:
Կը բարձրանաք ու կը բացուէր
Ճօնքը երգին,
Ինչպէս տրուին Հայ աշխարհի
Կանաչ սրտին.
Ու կ'ըմպէին գինին Գողթնի
Բաժակներով երկնի կապոյտ,
Պահ մը մոռցած,
Ցաւերն իրենց սև ու կարմիր:

Վահան ննջեց այդ իրիկուն
Երդիքին տակ պապեմանկան,
Համբու խնջէնքն քեթե կուգար
Իր ուսերուն:
Շողն աստղերուն,
Բարդիներու սօսափն անուշ
Եւ լուսնկան իրար խառնած
Կը հիւտէին իր աչքերուն՝
Երազ մը նոր, ամերկրային:
Երբ արթնցաւ
Հրուռազիւնովն քոչուններուն,
Առաստը կապոյտ աչքով
Կը փրուէր իր շուրջն ու հեռուն:
Որքան կ'ուզէր ըլլալ մանուկն
Այն օրերուն,
Երբ ամէն ինչ քաղցր էր ու սուրբ
Մօր մը կաթին պէս հարագատ:
Այժմ միայն,
Հոգին վըրայ իր հայրենի,
Կը ճանչնաք ինքզինքն ամբողջ:
Հոգիին մէջ իր պանդուխտի,
Կը բացուէին ակեր հագար,
Ըզճամբներու և խրոսովքի,
Կարծես նարէն կը ծընէր ան
Երդիքին տակ հայրենական:

Դեռ երէկ էր
Որ երկինքէն անցնող ամէն
Թեւաւորէն,
Կը խնդրէր ան իր կարօտէն
Մուկն մը բան,
Որ յոյս բերէր, որ յոյս բերէր
Իր հոգիին վտարանդի:

«Տուն հայրենի»,
Կը կրկնէին շրթամբներն իր,
«Օտար երկնի աստղերուն տակ
Օր մը քեզի չեմ մոռցած ես,
Դուն չես յիշեր մանուկն աղուոր
Որ քեզմով լուկ ինքզինքն յիշեց»:

Իր շուրջ երգ, պար ու ցնծութիւն,
Բայց իր հոգին խռովքն ունէր
Անկըշտելի,
Խօսք էր տուած Ամիրային
Տարիւ մը վերադառնալ,
Իսկ իրեններն՝
Անգիտակ իր տագնապին մեծ,
Կը խօսէին իր շուրջ խմբուած,

Հարսանիքէն իր մօտաւուտ,
Որպէսզի վառ մնար օճախն
Հայրենի տան :

Սէրը սակայն որ կը վառի
Սիրտերուն մէջ աստղի նըման,
Խանձող էր ան
Իր հոգիին մէջ մըխացող :

Գոյրն իր բարի,
Երօր համար իր պանծալի,
Գրտած էր կոյս մը գեղամի,
Տոհմէն Սիւնեաց,
Երազ մ'իմջպէս երկինքներէն
Իջած՝ երկիր :
Բարեկամներ ամէն կողմէ
Կ'ըսպատէին
Հարսանիքին, ուրախութեան :
Բայց իր հոգին,
Կսկիծն ունէր անբուժելի,
Որերուն ան իր գերութեան,
Կաւէէն ամկախ ու պարտադիր,
Ընդունեւ էր
Գաւառամբը իսլամական :
Տագնապ, կրակ ու խղճի խայթ,
Կ'արիւնէին իր խեղճ հոգին,

(Շար. 1)

Որ կը ճըշար,
Մայրն իր կանչող տղուն նըման :

Ո՞վ պիտ' կրնար գուարթացնել
Հակատն իր կախ,
Քակել սարսափն գինգ գգնող
Արհաւիրքին,
Կամ մրդաւկով լեցուն սիրտին
Ազատութիւնն իր պարզելի :
Մեռնիլ որքան քաղցր է աւա՞ղ,
Երբ ժրխորը այս աշխարհին
Թառամչիք պէս կը վազէ մեք
Սըրտին վըրայ խորշակահար :

Հակառակ իր սիրտի ձայնին,
Ըրին հարսնիք,
Հընչեց տաւիղ ու հընչեց վին,
Եւ լեցունցան
Բաժակները գինիներով
Վարդակարմիր :
Բերկրանքին մէջն այդ ընդհանուր
Կր մընար լուռ,
Գողթնի մատաղ իշխանագուն,
Իր խռիւրուն հետ առամսնն,
Զարմացնելով շուրջիններն իր :

ԵՂԻՎԱՐԴ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Դ.— ՎԱՍՆ ԱՐՏԱՍՈՒԱՑ ԵՒ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՂԱՑ(*)

Երանելոյն Թէոփիլոսի ասացեալ, վասն խոստովանութեան և
Ապաշխարութեան¹:

Յորժամ միտքդ քո, ով մարդ, զբաղեալ լինի ընդ մեղաց, և կամ ի հո-
ղըս աշխարհի, և կամ իս որ ի զղջումն ամեն դուռ, որպէս այլ մարդոյ, ահ տուր
մտաց քոց, և ասայ՝² Ո՛հ երկրնէիս յահեղ դատաստանէն Աստուծոյ և յաննե-
րելի տանջանացն, ո՛չ յիշես զահեղագոյն հընչումն փոզոյն և զահեղագիւն³ բար-
բառ հրեշտակապետին. զի ա՞րդ ոչ ամեն զմտաւ՝ զծովացեալ հրոյն զբորո-
քումն, և ընդ ամենայն երկիր զծաւալումն, զվերանայն արդարոցն լուսեղէն
ամպօք, և զմնայն մեղաւորաց խաւարամած կործստեամբ, զգումարնն որդոց
մարդկան՝ յամենայն տիեզերաց, և տալ զհամարս խորհրդոց⁴, բանից և գոր-
ծոց, զոսկալի դէմս դատաւորին⁵, և զաննեւրելի ժամ դատաստանին, յահեղ
աւուրն դատաստանի և ի ժամուն⁶ համառաւտի, որ աւրն է մեծ և երևելի:

Արդ զայսոսիկ⁹ հանապազ պարտ է ամեւ զմտաւ, յիշել և զարհուրել,
սարսել և դողալ¹⁰, զի մինչդեռ կենդանի ես¹¹, և ոչ է քակել պաշտաւն արարա-
ծոցս, կարող ես ժլտել յԱստուծոյ, և հայցել ողորմութիւն ի դէպ ժամանա-
կիս, զի աստ Ած. յաթոռ շնորհաց է, իսկ անդ յաթոռ դատաստանի, աստ եթէ
խնդրես առնուռ և անդ ոչ կարես առնուլ զի անդէպ է ժամանակն:

Արդ և դու վասն այսորիկ, մինչդեռ այս աւրդ առաջի կայ, փութացիր
ստանալ զամենայն առաքինութիւնս, մանաւանդ¹² զշնորհս զղջման արտա-

(*) Բնագիր Դ (էջ 106ա—111ա): Հմմտ. Զ (էջ 72—75): Է (էջ 229—
235): Ը (էջ 502—519): Թ (էջ 151բ—156ա):

¹ Սուրբ Հաւրմ Թէոփիլոսի, Յաղագս արտասուաց, է՛Ը: Սուրբ Հաւրմ
Թէոփիլոսի ասացեալ վասն արտասուաց և վասն խոստովանութեան մեղացն,
Թ:

² Յորժամ միթքտ զբաղեալ լինի, և կամ իս որ ի զղջումն ամեն, դու
որպէս այլ մարդոյ ահ արկ առանձին և ասա, է: Յորժամ միտքդ քաղեալ լի-
նին... ահ արկ քեզ առանձինն և ասա, Ը: Ահ արկ մտաց քոց առանձինն, և ա.
սա, Թ:

³ զահեղին, է՛ԸԹ:

⁴ Զունիմ՝ զիարդ ոչ ամեն զմտաւ, է՛Ը:

⁵ Զունիմ՝ որդոց մարդկան, է՛Ը

⁶ Զունիմ՝ խորհրդոց, է՛Ը

⁷ Թագաւորին, է:

⁸ Զունիմ՝ դատաստանի և ի ժամուն, է՛ԸԹ:

⁹ զդատաստանն Աստուծոյ, է՛Ը:

¹⁰ Զունիմ՝ սարսել և դողալ, է՛ԸԹ:

¹¹ զի մի զի մինչ դու կենդանի ես, Զ:

¹² առաւել, է՛Ը:

ուաց, զի յամենայն ժամ ողորմութիւն կամ մարդաշահութիւն ոչ կարեն առնել, բայց արտասուել կարեն. զի նիւթ արտասուաց առ քեզ է :

Յորժամ առնեն ազաւթս մի տար խորհրդոցդ այսր և անդր ընթանալ և տարարերել¹³, զմտաւած, թէ ոյր տաջի կա՞նք երկնաւոր թագաւորին : Յորժամ միտքդ քարացեալ լինի, դու ողբալով ասայ, թէ արի Հիւսիս և եկ հարաւ¹⁴, շնչեալ ի պարտէզ հոգւոյս, հալեալ զստոնամանիք մեղացս, և արայ ինձ դիւրութիւն. և դարձեալ ասայ¹⁵ ընդ միտս քո, եկն առաւաւտ և ոչ վաստակեցի¹⁶, և հաս երեկոյն և գնամ ունայն ձեռաւք : Ո՞չ գիտես եթէ անաւթ է մարմինդ, այստարս որպէս զերազ անցանէ, և վաղիւն իբրև զստուեր երեկոյի. չգիտե՞ս¹⁷ արդեանք թէ զիտար յաւուրն վախճանի յեղեղուն¹⁸ ոգիքն զմեղսն, և ի տեսլենէ անհրաժեշտիցն ջանայ խոռոստիւն և թաղչել, իբրև վարագուրաւ մարմնոյն¹⁹ ծածկել :

Ո՞հ թէ որպէս է աւրն այն սոսկալի և ահաւոր, յորժամ գայցեն հրեշտակք²⁰ առ ի բաժանել զհոգին աննիւթ ի նիւթեղէն մարմնոյն, յորժամ դնի ի վերայ մահացն տագնապելով²¹, առ ի քակել զաստուածաստաց²² տաճար հոգւոյն, աստուածայաբար յաւդուածքն քակին, յարմարեալքն լուծանին, տաղնայի ստոնանլով, նկատէ տառապանաւք ի լուսազգեստքն²³, և նուազի ի լուսոյն առ ասկաւ սակաւ, նուաղին լուսարանք²⁴ մարմնոյն, ի բաց բառնի ի նմանէ իմաստութիւն, և կորուսի խեղճ մտացն, խելագարի խորհուրդ սրտին, և յիմարի յիշողականն, հատանի գութ հաւր ի յորդեկաց, և որդոց ի հարց. սպառի սէր մարց ի դստերաց, և դստերց ի մարց, ցամաքի սէր եղբաւր յեղբարց և ի յերեկաց և ի բարեկամաց, սիրէ զաշխարհս, և ոչ նըկատէ ի սա²⁵ : Մոռանայ զվայելչութիւն անցաւորին, և ոչ խանդաղատի²⁶ սովաւ, ձայնս արկանեն նմա որդիքն, և ոչ կարասցէ տալ պատասխանի, դորովս բորբոքէ մայր ի վերայ որդոց²⁷, և ոչ զթայ ի նա, աղէ՛ տայ և մորմոքի սրտիւ եղբայր ի վերայ

13 անդր ելանել, է՛Ը : Զունի՛ և տարարերել, Թ :

14 խարաւ, Դ :

15 Զունիմ՝ ինձ դիւրութիւն, և դարձեալ ասայ, է՛Ը :

16 վաստակեցայ, Թ :

17 չգիտիցես, է՛Ը :

18 յեղեղուն, Ը :

19 իւր մարմնոցիւ, է՛Ը :

20 Զունիմ՝ հրեշտակք, է՛Ը :

21 Զունի՛ տագնապելով, Դ :

22 զաստուածային ստացուած, ԴԶ : աստուածայօղածք քակտին, Թ :

23 ի լոյս ազգաց այլն, ԴԶ : ի լուսազգեստքն, Թ :

24 խաւարի լուսարարք, ԴԶ :

25 ի բաց բառնա ի նմանէ զիմաստութիւն, տկարացուցանէ զկար ամ. զարութեանն, թերացուցանէ զքարբառ լեզուին, յիմարեցուցանէ զիմաստ մտացըն, և խելագարեցուցանէ հատանէ զգութ հաւր ի յորդեկ(ե)աց, և զորդոց ի հարց, զմարց ի դստերաց և զդստերաց ի մարց, սիրէ զկենցաղս և ոչ նկատէ ի նմա, է՛Ը : խաւարին լուսարանք մարմնոյն, ի բաց բառնի ի նմանէ իմաստութիւնն, տկարանայ կար ամ. զօրութեանն, թերանայ բարբառ լեզուին, յիմարանայ իմաստութիւն մտացն, և խելագարի խորհուրդ սրտին, հատանի գութ հաւր ի յորդեկաց, Թ :

26 հանդաղատի, Դ : հանդաղտի, Զ : խանտաղատի նովաւ, է՛Ը :

27 նորա, է՛ԸԹ :

եղբարւր, և նորայն ցամաքեալ շիջանի, ճիշ բառնան ի վերայ նորա, և նա ողբայ և սասանի²⁸, գիրկս արկանեն նմա, և նա քաղէ զշունչն իւր, լան և ողբան ի վերայ նորա²⁹ դառնապէս, և վտակք արտասուաց նորա ցամաքին, կայ հրեշտակն ի սպասու և նա դողայ առաջի նորա, դառնանայ ի քաղցրութենէ իւրմէ, և դժուարանայ ի հեշտութենէն իւրմէ, անախորժանայ յամենայն ախորժակաց³⁰ իւրոց, արձակին շիթք քրտանց ի տապնապէ³¹ նորա. ալլակերպին պատկերքն³² նորա, ալլաձեւին և շլլլլրտին³³ աչք նորա, ձայնս արկանեն նմա և նա ոչ նկատէ յընդանիս իւր, կարկամեալ դնի առաջի ամենեցուն շունչն կենդանոյ և կերպարան մեռելոյ³⁴:

Ջայս ամենայն առաջի աչաց պարտ է ունել: և ոչ հայել և մնալ թէ զընկերս մեր ի կիրս յայս տեսանեմք, և զանձինս մեր միայն իբրև անմահ վարեսցուք զկեանս մեր: Մի՛ որպէս զհարկ ինչ վարկցուք զպատուիրանս Աստուծոյ, և առաջի սակաւ սակաւ ինչ կատարեսցուք³⁵, ալլ յոյժ յաւժարութեամբ, զի մի յԱստուծոյ տանջիսցուք, յետս կալով ի սուրբ պատուիրանաց նորա, որ մեզ աւանդեցաւ³⁶, զի ասէ վասն արդարոյն, որ անկանի ի մեղս և զարձեալ գայցէ յապաշխարութիւն, վասն որոյ ասէ գիր. Միթէ որ անկանի ալլ ո՞չ յարիցէ³⁷. որպէս և աստ տեսցուք³⁸ զի կատարեաց մարգարէն, որ անկաւ ի ձեռն ցանկութեանց, և յարեալ ի ձեռն ապաշխարութեան, աչաւք մեղաւ և ցանկացաւ և անձամբն շնացաւ և պոռնկեցաւ, և եսպան յիշխանութեանն հրամանաւ, ալլ քաւեաց լիզուան, զի մեղայ ետ և խոստովանեցաւ³⁹

Խոստովանութիւնն է, որ կարէ թեթեւացուցանել⁴⁰ զձանրութիւն մեղացն, խոստովանութիւնն է, որ զդէզս⁴¹ մեղացն հոսէ, որպէս փոշի, և այրէ⁴²

²⁸ Զունի՛ աղէ տայ. . . ցամաքեալ շիջանի, է: Բորբոքեացի ի վերա եղբարւր իւր և նորայն յոյժ շիջանի, ճիշ բարձցեն և նա դողա և սասանի, Ը: Աղետայ բորբոքեացի ի վերայ եղբոր իւրոյ, և նորայն յոյժ շիջանի, ճիշ բառնան ի վերայ նորա, և նա դողայ և սասանի, Թ:

²⁹ Լայցեն ի վերայ նորա, Ը:

³⁰ ախորժականաց, Դ: ախորժանաց, ԷԸ:

³¹ ի յահէ, ԷԸ:

³² կերպարանք, ԷԸԹ:

³³ Զունիմ՛ և շլլլլրտին, ԷԸԹ:

³⁴ և ոչ նկատեսցէ յընտանիսս իւր. . . առաջի բազմաց, շունչն կենդանոյ և աւրինակն մեռելոյ, Թ: առաջի բազմաց, շունչն կենդանոյ և աւրինակ վերարբերի մեռելոյ, ԷԸ:

³⁵ և ոչ համարել թէ զընկերն մեր տեսանեմք ի կիրս յայս, ալլ զանձինս մեր. և մի իբրև անմահ վարեսցուք զկենցաղս մեր: Մի՛ իբրև հարկ ինչ վարկցուք զպատուիրանն Աստուծոյ, և առաջի մարդկան առ սակաւ ինչ կատարեսցուք, ԷԸ:

³⁶ Զունի՛ որ մեզ աւանդեցաւ, է. որ մեզ, Ը:

³⁷ յառնիցէ, ԷԸ:

³⁸ տեսաք, ԷԸ:

³⁹ աչաւք մեղաւ, շնաց և սպան. լիզուան քաւեաց զի խոստովանեցաւ և ապրեցաւ, ԷԸ: աչօքն մեղաւ, շնացաւ. անձամբն, և եսպան հրամանաւ իշխանութեանն, Թ:

⁴⁰ Թեթեւացնել, Թ:

⁴¹ զդէզ, Զ:

⁴² Զունիմ՛ այրէ, ԷԸԹ:

իրրև զգէզս փըշոց կայծակամբք հրոյ: Խոստովանութիւնն է, որ ուստի ելանէ, զանաւթս ժանդակիրս⁴³ իբր զոսկի մաքուր⁴⁴ պայծառազոյն առնէ, և ուր մնասցէ առանց խոստովանութեան⁴⁵, ոչ արբի: Խոստովանութիւնն է, որ նովա ապաշխարութիւնն զօրանայ, և առանց նորա որչափ և գործի՝ տկարանայ⁴⁶: Խոստովանութիւնն է դուռն զղջման, սկիզբն ապաշխարութեան, զէն առաքինութեան, և զլուխ արդարութեան, և յաղթողին մեղաց՝ վաճան:

Խոստովանութիւնն ապաշխարողաց առիթ, աղաւթաւորաց⁴⁷ պարիսպ, զլորելոց կանգնումն, զբրդունցելոց⁴⁸ դաւազան, ցուպ հեղութեան: Խոստովանութիւնն աղտեղութեան մեղաց⁴⁹ սքրաւղ, անմաքից մաքրաւղ, ի գեհնին փրկաւղ, սառնամանեաց փարատաւղ⁵⁰, և դրանց դրախտին բացօղ: Խոստովանութիւնն երկնից բացաւղ, և առ Աստուած մուծանող, ապաշխարողաց հաւաքող, մեղաւորաց⁵¹ յապաշխարութիւն հրաւիրող, մոլորելոց կոչաւղ, ի քաղաքն լուսեղէն⁵² առաջնորդող: Խոստովանութիւնն առաջնորդ մոլորելոց⁵³, լոյս խաւարելոց, և որք ի միգի են ճառագայթ: Խոստովանութիւնն մանկանց դաստիարակ, անյուսից յոյս աւերինակ⁵⁴: Խոստովանութիւնն եկեղեցւոյ զարդ, քահանայից զարդ, գործողաց արդարութիւն⁵⁵, պսակ, մանկանց առաքանիք, զգեստ, և բացաւղ հարսանեացն մտից, կենդանութեան աւարտող: Խոստովանութիւն ի դրանց մահու դարձուցանող, ի մեղաց ազատող, ի սատանայ⁵⁶ փրկող: Խոստովանութիւնն յաստուածային սեղանն հրաւիրող, մարմնոյ և արեան Տեսուն կերակրող, կենդանաբար արեանն Աստուծոյ արբուցանող⁵⁷, և տրամեցելոց ուրախացուցանող: Խոստովանութիւնն ապաշխարութեան դուռն, յանցանաց քաւիչ, ընդունողաց զնա մաքրիչ: Խոստովանութիւնն թագաւորաց պիտանի, աղքատաց ընդունելի: Խոստովանութիւնն մեծամեծաց լոյս, իշխանաց պատըսպարանք, մեղաւորաց⁵⁸ քաւարան, աւաղակաց պաշտ-

⁴³ ժանտակիրս, է. ժանդակիրս, ԸԹ:

⁴⁴ Զունի՝ մաքուր, Թ:

⁴⁵ Զունի՝ առանց խոստովանութեան, ԷԸԹ:

⁴⁶ տկարանայ յաւիտեան, ԷԸ:

⁴⁷ ապաշխարելոց, ԷԸ:

⁴⁸ զբրդելոց, Թ:

⁴⁹ Զունիմ՝ մեղաց, ԴԶ:

⁵⁰ մաքրաւղ, ի տանջանացն ազատաւղ, գեհնին աճաւոր փարատաւղ, ԷԸԹ:

⁵¹ մեղաց, ԷԸ:

⁵² երկնաւոր, ԷԸ:

⁵³ Զունի՝ առաջնորդ մոլորելոց, Դ:

⁵⁴ խոստովանութիւնն մոլորելոցն առաջնորդ, խաւարելոց լոյս, որք ի միգի են ճառագայթ, մանկանց դաստիարակ, անյուսից աւերինակ յուսոյ, ԷԸ: յուսոյ, Թ:

⁵⁵ Զունիմ՝ արդարութիւն, ԷԸԹ:

⁵⁶ Զունիմ՝ դարձուցանող, ի մեղաց ազատող, ի սատանայ, ԷԸ:

⁵⁷ մարմնոյ Տեսուն ջամբեցաւղ, պատուական արեանն արբուցանող, ԷԸԹ:

⁵⁸ պոռնկաց, ԷԸԹ:

⁵⁹ պաշտանարան, Զ:

⁶⁰ Զունիմ՝ փարախ, ԷԸ:

⁶¹ քաղցր, ԷԸԹ:

պահարան⁵⁹, Խոստովանութիւնն բանաւոր փարախ⁶⁰, մեղաւորաց Հաւաքող, բարի⁶¹ գործոց վաստակող, դաւանութեանն քաղցրացուցանող, և ամենայն առաքինութեան զարգարող:

Եւ արդ որպէս կարացից գովել զխոստովանութիւն, և ուր յանցանք իցէ առանց խոստովանութեան, թէ և բիրապատիկ⁶² առաքինութիւնս գործիցեն⁶³, ոչ ինչ աւգտեսցին. և ոչ ոք է առանց յանցանաց, որպէս ինձ թրւի, և առանց խոստովանութեան ոչ քաւին: Լո՛ւր զինչ ասէ Որդին Որոտման. Եթէ ասեմք՝ մեղս ոչ ունիմք, զանձինս խաբեմք և ճշմարտութիւն ի մեզ ոչ գոյ: Ապա թէ խոստովանեմք զմեղս մեր Հաւատարիմ է նա և արդար առ ի թողուլ զմեղս մեր⁶⁴ և սրբել զմեզ յամենայն անաւրէնութենէ: Եւ Յակոբոս ասէ եղբայրն Տեառն⁶⁵. Խոստովան լերուք միմեանց զմեղս զի արդարասցուք և բժշկեսցիք:

Տես, սիրելի⁶⁶, զգորութիւն խոստովանութեանն, զի ի Հնումն այնպէս զաւրացաւ և ի նորումս այսպէս ճարտեցաւ, վասն որոյ⁶⁷ չէ ինչ Հնար առանց խոստովանութեան արդարանալ ի մեղաց, և կամ զյանցանս քաւել: Զի թէ պաւհես և կամ աղաւթես, եթէ ճգնիս և թէ ողորմութիւն արասցես, և թէ զամենայն առաքինութիւնս կատարեսցես, գործով արդարանալ, առանց խոստովանութեան, և ազատիլ ի մեղաց, ոչ կարես⁶⁸: Ասացից և այլ աւրինակ քեզ. որ կամի զանդրս Հրով ալրել զի ցորեանն բուսուցէ⁶⁹, թէպէտ և բիւր Հրահանս ի միջի դնիցի, ոչ կարէ վառել զհուրն մինչև Հարկանիցէ քարն և երկաթն ձեռաւքն մարդոյն և ապա կրակն ելանէ: Այսպէս Հաշեաց զգորութիւն խոստովանութեանն⁷⁰, թէ և բազմապատիկ⁷¹ փութայ ոք առաքինութեամբ, և խոստովանութեամբն ոչ ի բաց խլիսցէ զյանցանս, ոչ աւգտեսցի, որչափ և ի վերա ամենայն առաքինութեանց ջանայցէ գործել, որպէս և Հրահանքն առանց բխելո կայծականց, անհնարին է կիզել զփուշն: Դարձեալ և ոչ խոստովանութիւն առանց գործոց բարեաց, որպէս և ոչ կայծոստ Հրահանաց առանց արեթի վառել, և գործել զյստակումն փշոց⁷²:

⁶² Բիւր, է:

⁶³ Գործեսցէ, Դ:

⁶⁴ Զունիմ՝ Հաւատարիմ է նա և արդար առ ի թողուլ զմեղս մեր, ԴԶԷ:

⁶⁵ Զունիմ՝ եղբայրն Տեառն, ԷԸ:

⁶⁶ զմեղս որպէսզի բժշկեսցիք: Տեսեր, սիրելի, ԷԸԹ:

⁶⁷ Զունի՝ վասն որոյ, է:

⁶⁸ չէ ինչ Հնար առանց սորա զյանցանս քաւել, ոչ եթէ պաւհես, ոչ եթէ ճգնիս, ոչ եթէ ողորմութիւն առնես, ոչ եթէ զամ. առաքինութիւնս գործեսցես, ԷԸ:

⁶⁹ ցորեան սերմանեսցէ, Թ:

⁷⁰ կիզել, զի անդ սերմանելով՝ արդիւնս ժողովէ, թէ բիրապատիկ Հրահանս ի միջի դնի, որով Հրդեհել Հնարեցի և յըստակել, ոչ է Հնար այնպէս գործել որպէս յաւթարի, այլ մինչև Հարկանի ի ձեռաց ոմանց, և ոստնուն կայծակունքն և ապա գործին յաւթարութիւնք սորին: Այսպէս Համարեաց և զզաւրութիւն խոստովանութեանն, զի առանց սորայ չիք քաւութիւն մեղաց, է: Զունի՝ զի առանց սորայ չիք քաւութիւն, Ը:

⁷¹ Բիրապատիկ, Ը:

⁷² Զունիմ՝ որչափ և... զյստակումն փշոց, ԴԶԷ:

⁷³ և դարձեալ բնութիւն մարդո գուք է խորին, որչափ արկանի ի նմա աղբս և մաւրատս, և զարշահոտութեան զանդս, բառնա զամենայն, և ապաշխարութեանն ջուր կարէ լուանալ և սրբել զամենայն աղբս զարշահոտութեան,

Եւ զարձեալ բնութիւնս մարդոյ դուք է խորին, և թէ լինի այն լցած աղբով և զարչաչոտ աղտով ոչ սրբի, թէ բիւրապատիկ⁷³ արկանես ի նա ջուր ի վերայ կուտեալ աղբիցն, ոչ մաքրեսցի գուրն, այլ նեխեալ մնասցէ, և հոտեալ, մինչև բրեալ հանցես զաղբն մսենայն և ապա ջուր արկանիցես, և լուսացես զմնացեալն և զպտորեալ աղբն մաքրեսցես, և ապա սրբեսցի և լիցի անօթ պիտանի: Նոյնպէս և ամենայն յանցանք մարդկան, որ մեղօք կուտեալ է⁷⁴ առ բնութիւնս մարդկան⁷⁵, և թէ բիւրապատիկ առաքինութիւնս գործեսցէ մեղաւորն՝ առանց խոստովանութեան ոչ աւգտեսցի, այլ երբ զաղբն հանեն ի գրէ անտի՝ ապա հնար է լուանալ և սրբել զնա:

Այսպէս խոստովանութեամբ հան զյանցանս⁷⁶ ի սրտէ քու մէջ, և ապա ջրով արտասուաց և առաքինութեամբ լուայ, մաքրեա և յստակեա դեզ⁷⁷, դի կարես ընդունել զմարմին և զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ, և առնուս զպսակն պատրաստեալ, որպէս և Դաւիթ ընկալաւ խոստովանութեամբն զթողութիւն մեղաց իւրոց մեծամեծաց, և առեալ անդէն զշնորհս քիցել զբարբառս մարգարէութեան⁷⁸:

Տեսեր, սիրելի, զաւրութիւն խոստովանութեանն, զերկու մեծագոյն պատուիրանագանցութեանն մեղսն քաւել⁷⁹ և առաջին շնորհացն հասուցանել: Զէ ինչ հնար առանց խոստովանութեան արդարանալ յանցաւորաց⁸⁰, որքան և ջանա ոք⁸¹ զամենայն առաքինութիւնս գործել: Եւ թէ բազմապատիկ յանցանաւք և ծանրագոյն մեղաւք լցեալ է ոք, և խոստովանի՝ ի մի քթթել ականն արդարանայ հոգւոյն, ցնծայ և ուրախանայ, և անզուգական փառաւքն պսակի, հրեշտակացն դասակից լինի և անմարմնոց պարակից:

Որոց և զմեզ արժանիս արասցէ Քս. Ած. խաչեալ թագաւորն մեր⁸²:

Հրատ. Ա. Յ. ՍԻՃՈՒՆԻ

(Շար. 10)

բայց թէ և բիւրապատիկ, Ը: և թէ լինի լցած այն աղբս, և մաւրատս զարչաչոտս, ոչ սրբի թէ բիւրապատիկ, Թ:

⁷⁴ և ամ. յանցանք մեղաց որ կուտեալ է, Թ:

⁷⁵ և պղտորութեան աղտն մաքրեսցես, և այնպէս արկանես ի նմա արգիւնս ցորենո, և գինի հնձանի. այնպէս և յանցանք ամենայնի որ կուտեալ լինի առ բնութիւն մարդկան, Ը:

⁷⁶ հան զամենայն յանցանս, ԸԹ:

⁷⁷ և ապա ջրով առաքինութեամբն մաքրեա և յստակեա, Ը: առաքինութեան և արտասուաւք լուա, Թ:

⁷⁸ զարձեալ և ոչ խոստովանութիւն առանց բարի գործոց. և թողութիւն մեղաց իւրոց ընկալաւ Դաւիթ, մեծամեծաց խոստովանութեամբն առեալ անդէն զշնորհս քիցել զբարբառ մարգարէութեան, Է:

⁷⁹ Տեսեր սիրելի, զխարդ կարաց զաւրութիւն խոստովանութեանն զերկու մեծագոյն պատուիրանագանցութեանն զյանցանս քաւել, ԷԹ:

⁸⁰ յանցանաց, Դ:

⁸¹ որչափ և փութա ոք, ԷԸ:

⁸² և որչափ որ յանցանաւք լցեալ իցէ ոք... արդարացի և անզուգական պսակաւքն պսակեսցի, որ ի վեր ելանէ պատիւ նորա քան զանմարմնոցն, որում արժանացի կարգացաւդ սորա, և զմեզ յիշէ, Է: և որչափ և յանցանաւք... քան զանմարմնոցն, Ը: և անզուգական փառաւքն պսակեսցի, որ ի վեր ելանէ պատիւ նորա քան զանմարմնոցն: Որոյ և զմեզ արժանիս արասցէ Յս. Քս. խաչեալ թագաւորն մեր, Թ:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԵՂԻՎԱՐԴ (Եղիշե Պատրիարք Տէրտէրեան) . «ԼԵԹԱՆՈՍԱՅ ԱՌԱՔԵԱԼԸ»:

Երուսաղէմ, 1975, տպ. Սրբոց Յակոբեանց, 192 էջ:

«Կրօնական գրականութեան ընթերցողներու» սեղանին է դրուած Եղիւփարդի վերոյիշեալ արժէքաւոր ու հոգեշահ ուսումնասիրութիւնը, ուր ներկայացուած է «կեանքն ու գործը քրիստոնէութեան մեծ փողահարին, որ Հեթանոսաց Առաքեալ կը յորջորջուի»:

Բաժանդակալից սոյն ուսումնասիրութիւնը բաղկանում է երկու բաժիններէից:

Մասն առաջին. ինը գլուխ (էջ 7-62):

Մասն երկրորդ. տասնչորս գլուխ (էջ 64-192):

Ուսումնասիրութիւնը բացւում է կուռ, հմտալից, Տէրտէրեանական զեղեցիկ «Երկու խօսք» յառաջարանով, ուր սրբազան հեղինակը ներկայացնում է սոյն հատորի գրութեան շարժառիթներն ու նպատակը:

Այսօր մեր Եկեղեցական մատենագրութեան անդաստանը չափազանց աղքատ է: Եղիւփարդն այն սակաւաթիւ եկեղեցական գրողներից է, որի արձակ ստեղծագործութիւնն իր վրայ է կրում մեր կրօնական դասական գրականութեան գրոշմը:

Այս կալուածի մէջ նա շարունակել ու զարգացրել է անցեալի այդ գրականութեան աւանդութիւնները՝ նոր բովանդակութիւն, ինքնատիպ ու թարմ սրտայայտչականութիւն հաղորդելով դրանց:

Եղիւփարդն իր հարուստ ներաշխարհով ու յոյզերով հաւատաւոր ու ներշնչուած հոգեւորական է, որ նոր խօսք, նոր շունչ է հաղորդել իր սրտին մօտ, իր էութեանը հարադատ իր մշակած աստուածաշնչական նութիւնին՝ դրանք դարձնելով միաժամանակ համահնչուն մեր օրերի հաւատացեալների հոյերանութեանը, հոգեւոր մտորումներին, ապրումներին ու յոյզերին:

Հեղինակը Պողոս առաքեալին տուել է այսօրուան ճշմարիտ քարոզչի երանդ ու դոյն, ժամանակի շնչառութիւն: Հեթանոսաց Առաքեալը պատկանում է որքան անցեալին, նոյնքան նաև ներկային: Նա մեր ժամանակակիցն է իր «Աւետարան»ով և իր մեծ գործով:

Ըստ հեղինակի վկայութեան, Հեթանոսաց Առաքեալը գիրքը մէկ և բազմաթիւ գրութեան տեսակէտից շարունակութիւնն է Եղիւփարդի Օտարականը մեծարժէք ստեղծագործութեան:

«Ռտարականը» մէջ Եղիւփարդը 1966 թուականին ներկայացրել է բացառիկ թափով, զեղեցկութեամբ և յուզականութեամբ «երկիրքէն երկիր իջած պատմութիւնը, կեանքը պանդուխտ Աստուծոյ որ մարդ եղաւ»: Իսկ այժմ «Հեթանոսաց Առաքեալը» ստեղծագործութեան մէջ հեղինակը «կր ներկայացնէ կեանքը մարդու մը՝ որ անաշխարհային սարսուռով բաժնեկից ըլլալ ուղեց ուստուածային երանութեան, անոր ճշմարտութեամբ անէացած»:

Դժուար է պատկերացնել աւելի կենդանի, աւելի ամբողջական ու զրաւ իշ կերպոր քան ինչ որ Հեթանոսաց Առաքեալինն է:

Սողոս Տարսնոսցին Քրիստոսի 13-րդ առաքեալն է: Նա «չէր տեսած

դՅիսուս — Կրում է հեղինակը —, սակայն, իրեն յայտնուած տեսիլքով զգացած ու ճանչցած էր Անոր ուժն ու զօրութիւնը... Քիչ դէմք անցեալի պատմուհաւնոյ պէնդնաւոր կարելի է համեմատել Հեթանոսաց Առաքեալին հետ, ...որ զլստէ տառապանքի մէջ մեծ եւ արի ըլլալ, ճակատագրի դէմ՝ լուրջ, ...«բարի լուր»ը աշխարհին տանելու, և իրազործելու Եկեղեցին... Աւետարաններու գրութենէն առաջ, քրիստոնէութեան առաջին օրերուն իսկ, յայտնաբերելով իմաստոր իրմէ վերջ շարունակուող դարերուն... բացատրելու Քրիստոսը քրիստոնեային: Հեթանոսաց Առաքեալը միայն կրնար ըլլալ ոսկի կամուրջը Հրէին և Հեթանոսին միջև, որուն վրայէն բոլոր ազգերը Յիսուս-Մեսիային պիտի երթային, ընդունելով որդեգրութիւնը Երկնաւոր Հօրը»:

Եղիմարդ սոյն գիրքը չի գրել սովորական ձևով պատմելու համար կեանքը մեծ առաքեալին: Զի ձգտել որ սոյն հատորը զգէթ այս անգամ, բոլոր գրական փորձ մը, վասնզի իր սրտին աւելի մօտ կը նկատէ ճամբարտութիւնը քան գեղեցկութիւնը: Հետևաբար, սոյն հատորը «կենսագրութիւն մը չէ, այլ խոստում մը ամէն անոնց՝ որոնք պիտի ուզէին պայքարել ճամբարտ և արդար նոյառակի մը և դատի մը համար»:

Եղիմարդի սոյն հատորը բացուած է Քրիստոսի յարութիւնից եօթ շաբաթներ յետոյ Երուսաղէմում, Պենտեկոստէի կամ Հոգեգալստեան դէպքի յիշատակով և տաճարում Պետրոս առաքեալի հրապարակային առաջին մեծ ճառով. «Յիսուս որ խաչուեցաւ, խոստացուած Մեսիան էր, որ յարութիւն առաւ մեռելներէն և յայտնուեցաւ մեզի բոլորիս, իր աշակերտներուն: Երեք տարիներ իրեն հետ եղանք, լսեցինք իր խօսքերը և վկաներ եղանք Անոր հրաշալի գործերուն: Ան գերագոյն իրողութիւնն է բոլոր ժամանակներուն, բոցապատ լեռը զիշերտան մէջ, զարուհը մեր օրերու խոստումին, երջանկութեան աւետարելը, որ մարդոց հանդիպեցաւ անոնց վշտի ճամբաներուն վրայ՝ իր տառապանքի բարձունքէն, խաչէն, բանալով ճամբան մեր փրկութեան»:

Պենտեկոստէի օրը Երուսաղէմ ուխտի եկած բազմութեան մէջ էր նաև Տարսուսից եկած Էսթրոնիքի, շողարձակ նայուածքով, կարճահասակ բայց հաստապինդ երիտասարդ մը, որ կ'եռար իր զայրոյթէն, ունկնդրելով Պետրոս առաքեալի մինչ այդ չլսուած ճառը ձայնուած, թաղուած և յարութիւն առած մի նոր Մեսիայի ստոյգ զայտնան և Աստուծոյ արքայութեան հաստատման մասին:

Ո՞ր էր Սողոս Տարսուսացին:

Սողոսը ծնունդ էր կիլիկիայի Տարսոն քաղաքում, Գալիլիայից այնտեղ զայրած Հրեայ ծնողներից: Նախնական իր կրթութիւնը ստացել էր հրէական սինակոկին կից դպրոցում, ծանօթանալով իր ժողովրդի պատմութեանը, Մովսիսական օրէնքին ու հրէական աւանդութիւններին:

Սողոսը տիրապետում էր նաև հելլենական լեզուին ու դպրութեանը և քաջամասնօք էր ժամանակակից յոյն փիլիսոփայական վարդապետութիւններին: Հօրից ժառանգել էր հռոմէական քաղաքացիութեան իրաւունքը, որը մեծ առաւելութիւններ և արտօնութիւններ էր շնորհում նրան: Նա ստացել էր նաև հօր արհեստը, վրանագործութիւն:

Շուրջ քսան տարեկան հասակում ծնողների ցանկութեամբ եկել էր Երուսաղէմ՝ աշակերտելու մեծահռչակ ու ազատամիտ մեծ ուսուցիչ Պամպիլիին, դառնալու համար հմուտ օրէնագէտ Մովսիսական օրէնքին և աւանդութիւններին և մոլոսանդ պաշտպան ու շատազով հրէականութեան: Իբրև Հրեայ, նա իր ժողովրդի մեծական երազներով ու յոյսերով էր ապրում. «Ան կ'զգար թէ —գրում է հեղինակը—, մօտ էր օրը իր ցեղի յոգնաղէտ ազատութեան և Մեսիայի զայտնան»:

Հոգեզալստեան հրաշալի դէպքից յետոյ, ամուսն և կազմակերպում էր Երուսաղէմում ջրիստոնէական առաջին եկեղեցին:

Պաշտօնաւոր աշխատութիւնն առաւ Մեսիայի մասին առաքելներէ քարոզութիւններն ու նրանց ձեռքով Երուսաղէմի տաճարում կատարուած հրաշալի գործերը ճշմանը մոտեցնելու նպատակով Սողոմոնի սիրտը: Իսրայէլի հաւատքին մաքուր ջուրը պղտորողները արժանի էին հալածանքի և մահուան: Չարիքը արմատախիլ պէտք էր ընել տակաւին չպողարքեալով:

Երուսաղէմում սկսուեց հալածանքը առաքելներէ դէմ: Մովսիսական օրէնքն ու հրէական աստուծոյ ճշմարտութիւնը հզօր աշխատակիցներն էին Իսրայէլի ղեկավարները, մտածում էր Սողոմը, և բոլոր անոնք որ կործանեցին կ'ուզէին այս սրբազան ժառանգութիւնը, արժանի էին մահուան:

Յանուն ջրիստոնէական հաւատի և կրօնական իր նոր համոզմունքներէ առաջին նահատակը եղաւ եօթ քարկաւազներից մէկը՝ Սաթփանոսը, «այր ի շնորհօք և զօրութեամբն Աստուծոյ», որ հաւատաւոր ու տեսալապալտ իր կեանքն աւարտեց քարկոծութեամբ. «Բազմութիւնը անհամբեր կը գոռար ու կը դալարուէր զայրոյթէն, սեղմած իր բռունցքները և ժշուշած իր աչքերը արեւան անոթակով», գրում է սրբազան հեղինակը, մինչ չլուռ էր Սաթփանոս ու խաղաղ, նման մարդու մը որ կ'զգայ թէ մահով միայն կրնայ վճարել գինը ճշմարտութեան:

Երիտասարդ Սողոմը, ապագայ Հեթանոսաց Առաքեալ, հեամակից էր նրա սպանութեան:

«Սողոմ ամենէն վերջ բաժնուեցաւ քարկոծուողէն... Ամբողջ գիշեր Սողոմ տպաւորութեան տակն էր քարկոծուողին, ...որուն բաց փնացած աչքերը կը շարունակէին նայիլ իրեն կարծես խաղաղ և անայլալ... Սողոմ չէր կըրնար քնանալ... Քունին նահանջը հետզհետէ կը վերածուէր եփող տանջանքի»:

Գրքի Ե գլխում, Հաւատաւորները վերնադարի տակ հեղինակը մեղ ներկայացնում է «հաւատաւորներն» և «մահուան հրեշտակ» Սողոմի ատելութիւնը ջրիստոնէաների դէմ ու նրա մոլեռանդ ուխտադրութիւնը՝ «ի գին ամէն բանի վերջ տալ Գալիլիացիներու աղանդին... Իսրայէլի Աստուծոյն ծառայելու նախանձէն գինովցած, մոռցած էր ամէն չափ ու սահման»:

Բայց ոչ մի պատիժ ու հալածանք չէին կարող ընկճել նորագարծ ջրիստոնէաների հոգեկան ուրախութիւնն ու վճռականութիւնը: Այս կեցուածքն ու կորովը շփոթեցնում, տաղանկեցնում էր Սողոմին: Նա խռովքի մէջ էր, «կ'զգար թէ իր ատելութեան ալիքները կը փչուէին իր սրտի ափին, անգոր ու հեղձամղձուկ»:

Նա հաւատում էր և զգում, որ ջրիստոնէաների առատօրէն թափուող արիւնը առանց պատճառի չէր... Ի՞նչ էր այն ուժը, որ նրանց մղում էր ճշմարտութեան, մտածում էր նա՝ Սողոմը՝ «ինքն իր մէջ երկփեղկուած... տարակրկնորով շրջապատուած, կորսնցուցած էր իր քաջութիւնն ու վճռականութիւնը... Իրեն կը թուէր թէ Յիսուսի հետեւորդները հոգեկան նոր կարգի մը կը հնազանդէին, որ ապագային կը նայէր, լեցուն արեւով ու հաւատեցով»:

Ու Դամասկոսի ճանապարհին վրայ կատարուեց առողաւածային հրաշքը. Սողոմի հոգին բացուեց Քրիստոսի ճշմարտութեան ու նոր տեսիլքների, և եկեղեցու մեծ հաւատաւորներն ու հալածիչը դարձաւ մեծ Առաքեալը Հեթանոսաց՝ աշխարհին տանելու փրկութեան մեծ պատգամը:

Եղիպարդը Սոգոսի Դարձի ամբողջ պատմութիւնը նկարագրել է հզօր լուսարձակումով, գրաւորութեամբ և համոզականութեամբ՝ «Երբև յայտնութիւնը երկնքին... Ճամբու եղրին ինկած էր Սողոմը, հզօր ձեռքէ մը գգետնուած կարծես... «Սողոմ, Սողոմ, ինչո՞ւ կը հալածես զիս»:

րը լուսեղէն մուրճերու մէջ կը ծեծէին իր հոգին, անհունութենէն եկած զանդի մը նման»:

Սոզոսը, «հակառակ իր մտքի կորովին, տրամասութեան ուժին, կ'ըզարթէ նուաճուած էր ահաւոր գորութենէ մը, որ զարկած ու խորտակած էր զինքը: Հոգիով կապեալ գերի մըն էր, չլթալուած մը»:

Սոզոսը Դամասկոսի ճանապարհին տեսած էր Նազովրեցու լուսեղէն կեդրարանքը, լսած՝ նրա ձայնը, որ հրաւիրում էր նրան լինելու պատգամատարը իր Աւետարանին ու փառքին, տանելու՝ Մեսիայի գալուտեան աւետիսը Իսրայէլին և ճշմարտութիւնը՝ բոլոր ազգերին:

Դրբի երկրորդ մասը ամբողջութեամբ նուիրուած է դարձի եկած «Հեթանոսաց Առաքեալ»ի առաքելական քարոզութեանը, ժամանակակից աշխարհում եկեղեցիներ հաստատելու պատմութեանը, Դամասկոսից մինչև Հռոմ:

Հռոմէական կայսրութեան դատան լծի տակ, Հեթանոսական, ալլասերուած բարքերի ու ահաւոր ապականութեան պայմաններում, Պաղեստինից հեռու Հրէական սփիւռքում հաստատուած Մովսիսական ալլամերժ ու մոլեռանդ համայնքների ծոցում չափազանց դժուար ու վտանգաւոր էր Պոզոսի առաքելական քարոզութիւնն ու գործունէութիւնը: Առաքեալն ամէն օր ապրում էր առաքելական իր պաշտօնի տառապանքը: Նա ձգտէր չուներ աշխարհէն յաւերժութեան նայող իր հոգին քաղցրօրէն կրնար նայիլ մահուան աչքերուն... Պոզոսի օրերը հրայրքով լեցուն սխրագործութիւններու երկար շրջան մը եղան... ոչ մէկ ուժ կրնար բռնադատել Պոզոսին և մարել կրակը ճշմարտութեան որ խարոյկի մը պէս կը բոցավառէր անոր սիրտը... Դիտէր ո՛չ միայն յաղթանակներ շահիլ, այլ նաև պարտութիւններու հանդուրժել, մտքի անվերջով հանգարտութեամբ:

Երուսաղէմի անդրանիկ եկեղեցին, որը սնուած էր հրէական աւանդութեամբ, սինակոկից դուրս քրիստոնէական քարոզչութիւնը Հեթանոսների մէջ համարում էր խորթ և վտանգաւոր: Պոզոսի յարաբերութիւնները Հեթանոսների հետ հաշտ աչքով չէին դիտում Երուսաղէմում: Պոզոսը նրանց «կը թուէր Իսրայէլի աւանդութենէն շեղած մը և հակառակորդը Պետրոսին», որը նախապէս Հեթանոսների թլփատութիւնն անհրաժեշտ էր համարում քրիստոնեայ դառնալու համար:

Մինչ «Հեթանոսաց Առաքեալը» անլի եեռու էր դիտում: Նա առաքելական իր երեսնամեայ գործունէութեան փորձի վրայ համոզուած էր, որ Երուսաղէմի կեդրոնը պիտի թօթափի իր բոլոր նախապաշարումներն ու վարանումները, և Աւետարանի լոյսն ու Քրիստոսի փրկագործութեան համաշխարհային պատգամը պիտի տարուի նաև Հեթանոսներին՝ առանց ստիպելու, որ նրանք Մովսիսական օրէնքի միջոցով զան Քրիստոսի լոյսին և ճշմարտութեանը: Երուսաղէմի եկեղեցին մեղացնում էր Քրիստոսի փրկագործութեան տիեզերական մշտնակութիւնը, առնչելով գայն երկական ծխակատարութեան:

Պոզոսի միտքն ամբողջապէս գրաւուած էր Հեթանոսներով: Նա իր քարոզութեան առաջին իսկ օրից մտածում էր Քրիստոսի Աւետարանն ազատել երկական կապամեծերից, մայրապաշարումներից և այն դարձնել տիեզերական եկրայրութեան, ազգերի համագործակցութեան Աւետարան: «Զի՞ք խտր, ոչ Հրէի, և ոչ Հեթանոսի... Դուք ամենքեան մի էք ի Քրիստոս Յիսուս»:

50 թուականին Երուսաղէմի առաքելական ժողովին ներկայացան Պոզոսն ու Բարնաբասը, Հեթանոսների մէջ իրենց աւետարանչութիւնից յետոյ: Ժողովին ներկայ էին Յակոբոս Տեառնեղբայրը, Պետրոս և Յովհաննէս առաքելները՝ որպէս «կարծեցեալ սիւները եկեղեցու»: Ժողովը թեր և դէմ խօսքե-

րից յետոյ, իրաւունք տուեց Պօղոսի քարոզութեան հեթանոսներէ մէջ:

Սրբազան Հեղինակը իր գրքի Լոյս ի յայտնութիւն հեթանոսաց և Աւետիկ հեռուց գլուխներէ մէջ ապառիչ կերպով քննութեան է առել այս հարցերը՝ ճշգրիտ վերլուծումներով և եզրակացութիւններով. «Աւետարանի ծաւալումը Հեթանոս աշխարհի մէջ, որ Պօղոսի մեծագոյն երազն էր, այլևս իրականութիւն կը դառնար... Ցանած էր Աւետարանի սերմերը հողիներուն մէջ և դանոնք թրջած՝ իր արեւնով: Արևելքից արևմուտք, հիւսիսից հարաւ, բոլոր ազդերը սեղան պիտի նստէին երկնքի արքայութեան մէջ Արարածի, Իսահակի և Յակոբի հետ, որպէս նոյն Աստուծոյ որդիներ և իրարու եղբայրներ. «Պօղոսի մեծ երազը իրականացած էր, Յիսուս կը յաղթէր Մովսէսին և հիմը կը դրուէր Նոր Ուխտի հասկացողութեան և քրիստոնէական ապագայ կայսրութեան... ուր գիտակից գրկախառնումով իրարու պիտի մօտենան Հրեան ու Հեթանոսը, պերին ու ազատը, բարբարոսն ու Սկիւթացին», որովհետեւ Յիսուսը Բանդիւլ էր ազգերի միջև գոյութիւն ունեցող միջնորդը:

Պօղոսի երազն էր Փոքր Ասիայի երկրներէց յետոյ Աւետարանի յոյսն ու պատգամը տանել նաև Աթէնք, Կորնթոս, Հռոմ, Եւրոպա:

Երեսնամեայ առաքելական ընդմնաւոր, փոթորակից գործունէութիւնից յետոյ, 60 թուականի աշնանը, Պօղոսը, վերջին անգամ լինելով, ուխտի դնաց Երուսաղէմ՝ Հիմնականում ամբապնդելու համար իր հաստատած քրիստոնէական համայնքների և եկեղեցիների հոգևոր սերտ կապը Երուսաղէմի կենտրոնի հետ: Բայց «Պօղոսի աչքերը Հռոմին ուղղուած էին, հոն պէտք էր լլլար յաջորդ վայրը իր յաղթանակին»: «Պարտ է ինձ և զՀռոմ տեսնել... տալ վկայութիւն Հրէից և Հեթանոսաց», որովհետեւ Պօղոսի հաւատքը զգացում էր որ կը լինէր, այլ իր մէջ ապրող զօրութեան մը գիտակցութիւնն էր:

Երուսաղէմում ուխտաւորութեան այդ օրերին Պօղոսը Հրեաների սաղարուծով ամբաստանուեց, երբ գտնուեմ էր տաճարում, որպէս «ամբողջ աշխարհում շտապող Հրեաների ապականողն ու խոտվեցնողը», ձերբակալուեց, բռնատարկուեց և ապա շղթայակալ Հռոմ տարուեց, դատուելու կայսերական ատենուում, քանի որ հռոմէական քաղաքացի էր:

Հռոմում փոխիստփայ Սենեկայի ու Ներոնի կին Պոպէա Սարինա կայսրուհու միջնորդութեամբ, Պօղոսը երկու տարի բանտում մնալուց յետոյ, ապաւուեց և դարձեալ սկսեց իր առաքելական գործունէութեանը. «Ամբողջ աշխարհը դրաւելու հաւատքով... Հռոմէական կայսրութիւնը... ներքնապէս փրակելու սկսած էր: Այսին հրաշքը իրեն գերազոյն յեղափոխելու մարդկային բնկերութեան, սկսած էր իր գործը... Եւ Պօղոս պատրաստ էր միտադին նաւելու իր դէմ բացուող ծովերուն վրայ»: Արդարեւ Պօղոսի համար չկային խելապար Ներոնը, հռոմէական մեհակներն ու բազիլիկները, կար միայն Քրիստոսը, որը լցնում էր ցամաքը, ծովը, ողջ տիեզերքը և մարդկանց հողիները:

Արգարեւ, Հեթանոսաց Առաքելի խօսքի, շարժումների վրայ կար միշտ կենդանի Աստուծոյ յորդանոս հոգին: Նրա շնորհքը միշտ փայլում էին երկնային անսովոր լոյսով, իսկ ճակատի վրայ բազմել էր վեհափառութիւնը մի մարդու, որ կարող է ամէն վտանգի մէջ մտնել՝ ազնիւ ու ճշմարիտ լինելու համար: Ու Պօղոսը խօսում էր համոզումի այնպիսի կրակով, որ նրա ամէն մի բառը ցնցում էր ժամանակակից աշխարհի գաղափարական-հասարակական հիմքերը:

Սրբազան Հեղինակը իր գրքի 138-192 էջերում նկարագրում է տիրական ու համոզիչ չեւտով Պօղոսի կեանքի վերջին օրերի գործունէութիւնն ու քարոզութիւնը և ապա նրա եղբրական նահատակութիւնը Հռոմում:

Շատ դեղեցիկ և իմաստալից է այն աւանդութիւնը, որ իր գրքի մէջ յիշատակել է Եղիշվարդը Ներսէ և Հռոմի Խրդեհը գլխում:

Ըստ աւանդութեան, Հռոմում մի հրապարակային կայսերական շէնքերի ժամանակ բազմութեան մէջ էր նաև Պօղոսը և ցանկանում էր «զէթ անդամ մը տեսնել աշխարհի տէրը»՝ Ներոն կայսրը: Եւ ահա դիպուածով «այդ երկու մարդերը — Պօղոսն ու Ներոնը — բոպէ մը իրարու նայեցան... այդ վայրկեանին երկրային երկու իշխանութիւններ, որոնցմէ մին արիւնալի երազի մը պէս պիտի ցնդէր, իսկ միւրը մշտնջենական տիրապետութեան պիտի հասնէր, կը դիտէին դիւրաւ»:

Անցան դարերը, անցան կայսրերն ու Հռոմէական լեզէոնները, անցան նահատակութեան ալիքները և յաղթանակեց Քրիստոսը: «Իրմէ առաջ բոլոր դարերը Իրեն կը նային և Իրմէ վերջ ամէն ինչ Իր նկարագրին կնիքով է կնքուած»:

Սոյն ուսումնասիրութեան վերջին գլուխը կրում է Վարագոյրը այլաբանական վերնագիրը:

Ներոնի չարագործութիւնների, բռնութեան, ճնշման և Հռոմի ապականութեան, ոճրագործութեան ու նաև «խելագար շուրջպարի» վերջին «վարագոյրն» է փակուում 63 թուականին Հռոմի քրիստոնեաների մասսայական, կազմակերպուած կոտորածով: «Պարագան ուրիշ կերպ էր կրնար բլլալ ընկերութեան մը համար, որ Հիննուած էր կեղեքումներու, խժոժութիւններու և պղծութիւններու վրայ... Հռոմը կ'իշխէր աշխարհի, սակայն զինքը մօտէն ճանչցողները կը զգային թէ դիակի մը դարչահոտութիւնը ունէր... Հռոմ գէպի անդունդ կը գահավիժէր»:

Նահատակուածների արեան հեղեղի մէջ անում էր Եկեղեցին, և պրոդարերում էին հոգիների մէջ, հզօր ու անխորտակ, Պօղոսի քարոզչութեամբ սերմանուած Աստուծոյ խօսքերը: Հռոմի Եկեղեցին, որ Պօղոսի քարոզչութեամբ զոյալը ծառի մը նման սկսած էր աճիլ Հռոմի հրդեհէն առաջ, այժմ ճղակոտոր կը մնար, «Բազանքին ճիրաններէն փշրուած»: Քրիստոնեաները նահատակուած էին այն հաւատաբով, որ «ճշմարտութիւնը չէր կրնար թաղուիլ և վերջնական յաղթանակը իրենցը միայն կարող էր լինի»:

Այո՛, Հռոմի հոգևոր, բարոյական, քաղաքական-հասարակական հոգևաբքը կարող էր դեռևս երկարել, բայց մօտ էր չարի վախճանը և Հռոմի կայսրութեան կործանումը: Քրիստոնեայի «թափուող արցունքներէն և արիւնէն պիտի չազախուէին որմերը Քրիստոսի Եկեղեցիին և նահատակներու ոսկորներուն վրայ պիտի կանգնէր կաթողիկէն Իր փառքին»:

Քրիստոնէական եկեղեցու առաջին դարերի պատմութիւնը ցոյց է տալիս, թէ որքան անհրաժեշտ էին նրա դատի յաղթանակի համար նահատակութիւններն ու նախանձախնդրութեան այն կրթող ոգին, որ չէր վախնում ոչ մի վտանգից և ներշնչում էր նրա սրբերին ու մարտիրոսներին դիմադրելու բոլոր դժգոհ փորձութիւններին:

Ներոնի հալածանքների ծանր ու վտանգաւոր օրերին Հռոմում էր նաև Պօղոս առաքելը: Նա արցունքը աչքերին և աղօթքը շրթներին քաջախերութ և սրտապնդում էր հաւատացեալներին: Նրա հրաժեշտի խօսքերը տողորուած էին քրիստոնէական անկոտորում հաւատքի վերմեռանդութեամբ և հաստատ լուստեանութեամբ, իսկ նահատակուողների «Հոգին գտած էր յաւերժական խաղաղութիւնը»: Հռոմի քրիստոնեաները մեռնում էին, հեղինակի գեղեցիկ ու պատկերաւոր արտայայտութեամբ ասած, «ապագայի երազին ծաւրում վրայ, ի րաւսգի ողբերը կարծնային շարունակել գայն: Վասնզի ողբերը չեմ ասիր, երբ մեռելներում երազը մեռնի»:

Հոռոմում նահատակուեց նաև Պօղոս առաքեալը, 63 թուականին, «Ալլուէ Սալվիէ» հրապարակում. «Հակառակ խոշտանգումներուն և հոգեկան տառապանքներն, առաքեալը կը պահէր իր կորովագեղ կեցուածքը... և ոչ մէկ ձեռք կրնար փշրել Տիրոջ այն լուսեղէն անօթը», որ Պօղոս առաքեալն էր:

Չափազանց յուզիչ, տպաւորիչ կերպով ու քնարական շնչով է նկարագրուած Պօղոսի նահատակութեան վսեմ պահը:

«Պատրաստ էր արդէն կոծողը, որուն թով կարշնեղ դահիճը տապարին կոթնած կը կենար: Սակայն առաքեալը գութ էր պահէն. անիկա սեւեռարի կը նայէր իր առջև բացուող յարանուն լոյսին, որ երկինքէն վար կ'իջնէր հսկայ ամպշուփանի մը նման... Յետոյ տեսաւ ծաւալող լոյսին մէջ նազովբեցի Յիսուսին դէմքը՝ որ իրեն կը ժպտէր: Պօղոս արցունք տեսաւ Անոր աչքերուն խորը, երբ իր վիզին կ'ընդունէր դահիճին տապարը»:

Այսպիսի գեղեցիկ, սրտազրու պատկերով է աւարտուած Եղիվարդի «Հեթանոսաց Առաքեալը» գիրքը, որն ընթերցում է յարանուն հետաքրքրութեամբ, պատմական մի վէպի գրաւչութեամբ ու անմիջականութեամբ:

Գիրքը շարադրուել է Տէրտէրեանական թափով, ընդգրկումով, պատկերաւոր, հարուստ, հիւթեղ ու ջինջ լեզուով, ոճի թարմութեամբ, տաք սրտով, հաւատքի կրակով, քնարական շնչով, հոգեբանական խորը և ճշգրիտ նրբերանգներով, յստակ մտածողութեամբ, նիւթի խորը իմացութեամբ, «Գործք առաքելոց»-ից և Պօղոս առաքեալի թղթերից, զանոնք ընդհանուր յայտարարի բերելու բացառիկ կարողութեամբ: Գիրքն ընթերցելիս լսում ես նաև այսօր Պօղոս առաքեալի՝ այդ մեծ մտածողի ու կազմակերպչի բոցաշունչ խօսքը, նրա քարոզութեան տաք շնչառութիւնը, արտի զարկերն ու փոթորկոտ հռչակին: Նա մեր ժամանակակիցն է, մեր հաւատքի կենդանի դրօշը՝ իր քարոզութեամբ, առաքելական իր թղթերով, իր ներքին կրակներով, քրիստոնէութեան դատի պաշտպանութեան իր աննահանջ նուիրումով:

Եղիվարդը արուեստագէտի վարպետութեամբ, հոգեբուխ հիացումով, երախտիքով, ծովացած սիրով, ռոմանտիկ խռովքով և զանանուն կախարհանքով է գծել զարերի խորքից եկող մեծ առաքեալի կեանքի, քարոզութեան և աշխատանքի լուսեղէն պատկերը, նկարագրելով նրա արրազան ջանքերը, հոգեկան տաղանդներն ու ուրախութիւնները և մասնաւոր ինքնազննութիւնը, քրիստոնէական մտածողութեան ձևաւորման, դարգացման և եկեղեցու ամրապնդման գործում. «Պօղոսի կեանքը ուխտագնացութիւն մըն է տառապանքի տառապանքի, կասկածի կասկած, մութէն՝ լոյս, որանելու Մեծիման, որ առաջին մէկ օրէն. իր ցակատագրակամ դարձնել յետոյ, գերազանց իրողութիւնը եղաւ իր կեանքին»:

* * *

Գրախօսականի սոյն սեղմ էջերում կարելի չէ սպառիչ կերպով խօսել «Հեթանոսաց Առաքեալը» գրքի բացառիկ արժանիքների և նշանակութեան մասին: Մեր ցանկութիւնն է եղել՝ ընթերցողներին ուշադրութեանը ներկայացնել մեր օրերի Հայ եկեղեցական մատենագրութեան գեղեցիկագոյն և արժէքաւոր նուաճումներէից մէկը հանդիսացող Եղիվարդի «Հեթանոսաց Առաքեալ»-ի ուսումնասիրութիւնը՝ որպէս սեղանի գիրք ամէն մի բարի ու բժանիշիչ հաւատացեալի, միաժամանակ Քրիստոսի Աւետարանի քարոզութեան ու նրա Ս. Ե. կեղեցու հոգեւոր ծառայութեան կոչուած իւրաքանչիւր տիպար ու նախանձախնդիր հոգևորականի համար:

ԱՐԹՈՒՆ ՀԱՏԻՏԵԱՆ

ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՑՈՒԱԾՔ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՄԻԴԵԱՅ

Ֆրեսկերից Մուրատ 1927 - 1930 թուականներուն Սիոն Ամսագրին մէջ հրատարակեց Եփրեմ Խուրիի Վեշտասան Ասացուածքը, առնելով Սրբոց Յաւորեանց թիւ 326 ձեռագրէն:

Այս քերթողական ընդարձակ գործին ասորերէն բնագրէն ցարդ զտնուած են փոքր հատուածներ միայն — բացի Խններորդ Ասացուածէն որ կայ ամբողջութեամբ — որով հայերէն հին թարգմանութիւնը կը ստանայ բացառիկ արժէք:

Նախորդ տարի լոյս տեսաւ Եփրեմի այս գործին նոր հրատարակութիւնը, հանդերձ Ֆրանսերէն թարգմանութեամբ և ի յայտ բերուած ասորերէն բնագրերով: Աշխատասիրողն է հայագէտ Շարլ Բընու:

Պէտք է ըսել որ թիւ 326 ձեռագիրն ալ լման չէ. վասնզի իր ներկայ կազմը ստանալէ առաջ, երբ գիրքը տակաւին առանձին հատորով կը ներկայանար, սկիզբի 14 թերթիւր ինկած կորսուած են, որով առաջին երկու Ասացուածները ամբողջովին, և երրորդ Ասացուածին մէկ մասը զոհ գացած են վաղուց՝ ժամանակի ամենակեր ժանիքներուն:

Բարբախտութիւն մը եղած է որ գրասէր մեծ եկեղեցական մը՝ Ներսէս Արքեպիսկոպոս Լամբրոնացի, ժամանակին գնահատելով այս մեծաշունչ քերթուածը, օրինակել տուած է զայն իր աշակերտներէն մէկուն՝ ճարտար գործիչ Յովհաննէսին. ահա այդ օրինակն է որ հասած է մեզի՝ հեռաւոր հնութեան մը խորքերէն, ապա թէ ոչ համաշխարհային գրականութիւնը և ասորական մատենագրութիւնը պիտի չունենային այսօր այդ մեծաբարդ գրական յուշարձանը:

Շարլ Բընուի հրատարակութիւնը օժտուած է ընդարձակ ներածութեամբ մը, ուր խղճմտօրէն քննուած են Եփրեմի այս գործին առնչակից բազմաթիւ հարցեր (էջ XIII—LXX): Բնագիրը կը գրաւէ 343 էջեր, մէկ կողմը հայերէն, տեղտեղ հանդերձ ասորերէն բնագրով, իսկ միւս կողմը՝ Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը:

Տպագրութեան օժանդակած է ամէն գովեստի արժանի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը: Patrologia Orientalis մատենաշարին մաս կազմող այս հատորը իբրև խնամեալ աշխատանք պատիւ կը բերէ հայագէտ հեղինակին:

Տպագրական մանր վրիպակները, և թարգմանական փոքր սխալները, որ կը տեսնուին տեղտեղ, մեծ կշիռ մը չեն ներկայացներ^(*): Գիրքը իր ամբողջութեանը մէջ առ հասարակ յաջողած է բարձր աստիճանով:

ԾՈՒՎԱԿԱՆ

(*) Թերևս օգտակար կ'ըլլայ ուղղումը սխալի մը, որ կը գտնուի 166-րդ էջիմ վրայ, տալ 889. «Եթէ գլխեմնեք անբեաց ելաց» . պէտք է ուղղել, «Եթէ գլխեմնեք ներեայ ելաց» . հմմտ. Բ. Թագ. Գ. 23:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ Ն Ե Ր Ս Է Ն

* Ծր. 1 Մայիս.— Գլխատումն Յովհաննու Կարապետին: Ս. Կոյսի Անետման օտոնը զուգարդիպած ըլլալով Աւագ Երեքշաբթի օրուան, կարելի չէր եղած իր օրին կատարել: Ուստի ալ առաւօտ, գլխադրութեամբ Գերշ. Տ. Ծաֆէ Արքեպս. Աճեմեանի, Միաբանութիւնը ինքնաշարժներով մեկնեցաւ Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ հանդիսատր Ս. Պատարագ մատուց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

* Կիր. 2 Մայիս.— Նոր Կիրակի (Յիշատակ բիրատր Աստուակացն մերոց լընթացս Ա. Համաշխարհային պատերազմին): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագ մատուց Լուսահանը՝ Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գարիկեան և քարոզեց, ճիշդ ունենալով Մեծ Եղեռնի մեր մէկուկէս միլիոն Աստուակները: Ս. Պատարագէն ետք, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր Ասիազահութեամբ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսատր պաշտօն՝ Աստուակներու հոգիներուն համար, որմէ ետք կազմուեցաւ մեծ թափօր, գլխադրութեամբ Նորին Ամենապատուութեան և մասնակցութեամբ բովանդակ Միաբանութեան և ուսանողութեան, և առաջնորդութեամբ քաղաքիս բոլոր Հայ Միութիւններու արիւններուն և արեւոյշներուն: Թափօրը, լամբաքաղ ու հանգստեան շարականներու երգեցողութեամբ, ուղղուեցաւ դէպի Ս. Փրկչի ազգային գերեզմանատունը և բոլորուեցաւ Արարայի Նահատակներու Յուշարձանին շուրջ, որուն պատուանդանին գետնէն ծաղկեպսակներ: Հանգստեան պաշտամունքէն ետք, խումն քազմութեան մէջէն խօսք առաւ զաղոյթիս ծանօթ ազգայիններէն Պր. Վարդան Տէր Վարդանեան, որ թովանդակալից կերպով պարզեց ծայրերը Մեծ Եղեռնին և լուսադրեց ներկաները հալածանքի պայծառ իրականութեամբ:

* Ծր. 8 Մայիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուոն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայկասէր Վրդ. Պալամեան:

— Կէսօրէ ետք, վաղուան Աշխարհամատրան Կիրակիի առթիւ, Գերշ. Տ. Ծաֆէ Արքեպս. Աճեմեանի գլխադրութեամբ, Միաբան Հայրեր «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու Ասիազահութեան վերնատան մեր մատուոն մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տօրինական սրբատեղիներու այցելութեան հանդիսատր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

ՄԱՆՏՈՆԵՐ

* Դժ. 5 Մայիս.— Կէսօրէ ետք, Իսրայէլի Անկախութեան 28րդ տարեդարձին առթիւ, Երուսաղէմի Վսեմ. Քաղաքապետ Թէտի Քօլլէքի և նահանգային Կառավարիչ Ռաֆայէլ Լէվիի հրաւերին ընդառաջելով, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպիսկոպոսի, Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէանի և Տիար Կ. Հինդիւանի ներկայ գտնուեցաւ Դատի Բերդին մէջ տրուած ընդունելութեան:

* Եժ. 6 Մայիս.— Ռուսմանական Եկեղեցոյ պաշտպան տորքին —Ս. Գէորգ— տօնին առիթով, Ռուսէն Պատր. Գերշ. Փոխանորդի հրաւերին ընդառաջելով, Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեանի և Տիար Գ. Հինդիւանի, ներկայ գտնուեցաւ պաշտօնական ընդունելութեան:

* Որ. 21 Մայիս.— Կէսօրէ ետք, Անկլիքաններու Սէյնթ Ծօրն եկեղեցիին մէջ, քաղաքիս Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոս Էտուորտ Էմքըսըն Քէյի լուսնակատրութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան, Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան և Տիար Գ. Հինդիւան:

* Կիր. 9 Մայիս.— Աշխարհամատրան (Կանաչ Կիրակի): Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատուոնին մէջ: Ապա Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպիսկոպոս մատուց օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ և կատարեց սարկաւազական ձեռնդրութիւնը Որարակիր Մահակ Ազգաշէանի: Ներկայ էր Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը:

* Կիր. 16 Մայիս.— Կարմիր Կիրակի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատուոնին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Կիր. 23 Մայիս.— Տօն Երևման Ս. Խաչին (351): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին '«Անդատտան»էն առաջ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս կատարեց ընթերցումը Ս. Խաչի լուսաւոր երևման առիթով Երուսաղէմի Կիւրեղ Հայրապետին՝ Կոստանդ կայսեր յղած Թուղթին թարգմանութեան: Ապա Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Աւագ Սեղանին վրայ, որուն վերև գետնէն էր վառ կանթեղներով զարդարուն Ս. Խաչին նշանը: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուշարեան:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՍԻՈՆ»Ի ԽՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԻԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱՅԱԼՈՒԹԵԱԿԱՐ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՑԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- St. Mercurius — Abu's - Saifain*. Offprint from Collectanea No. 15, 1972-73. Cairo, the Franciscan Centre of Christian Oriental Studies, 1973, pp. 107-120 + Plates XVII-XXIII.
- Some Ethiopian Traditions of St. Luke as Painter* — Otto F. A. Meinardus. Athens, Extract, 1976, pp. 243-252.
- Some Theological and Sociological Aspects of the Coptic Malid* — Otto F. A. Meinardus. Extrait du Bulletin de "l'Institut d'Egypte", Tome XLIV, Session 1962-63. Le Caire, Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale, 1971, pp. 7-25 + Pictures.
- The Flags and Emblems of the Republics of the U. S. S. R.* (In Russian) — Moscow, "Izvestia" Publishing, 1959, pp. 39.
- The Armenian Version of the Testaments of the Twelve Patriarchs: Selection of Manuscripts* — Michael E. Stone. Extract from "Sion", official organ of the Armenian Patriarchate of Jerusalem, August - October 1975, Nos. 8-10, pp. 207-214.
- Bibliographie du Quebec* — Vol. 8, No. 9, Nov. 1975.
- The Same, Volume 8, Numéro 10, Déc. 1975.
- Calendar of Easter Religious Ceremonies* — For the Period April 10th - April 25th 1976. (For the use of the Communities concerned and the Police). Jerusalem, St. James Armenian Press, 1976, pp. 17.
- Wonders of Creation* — Meguer V. Kalfayan. Manufactured in the United States of America, Los Angeles, California, 1975, pp. 140. [pp. 155.]
- Odysée d'Un Enfant Arménien* — Khoren Margossian. La Pensée Universelle, Paris, 1975.
- Avedick Issahakian — Scent, Smile and Sorrow — Selected Verse (1891-1957) and Jottings from Notebooks*. Edited and Translated from the Armenian, with an Introduction, Notes and Illustrations by E. B. Chrakian. Watertown, Mass., Library of Armenian Studies, Publishers, printed by Spaulding Co., Inc., Cambridge, Mass., 1975, pp. 80.
- The Muse of Sheerak* — Avetik Issahakian. Compiled and translated by Mischa Kudian. London, Mashtots Press, 1975, pp. 48.
- Turkey* — By André Falk. Translated by R. A. Dean. London, Vista Books / New York, the Viking Press, 1963, pp. 191.
- Armenian - North American Poets* — An Anthology, Edited by Lorne Shirinian. St. Jean, Quebec, Manna Publishing, 1974, pp. 104. [Publishing, 1974, pp. 46.]
- Selected Poems* — Zahrad. Translated by Ralph Setian. Hull, P. Q., Canada, Manna Publishing, 1974, pp. 46.
- Architectural Confrontation in the Old City of Jerusalem* — Aharon Kashtan Padova. Tipografia Antoniana, Estratta degli Atti del XV Congresso di Storia dell' Architettura. Malta, 11-16 Settembre 1967, pp. 247-274.
- English Short Stories* — an Anthology. Everyman's Library (Fiction). London: J. M. Dent and Sons Ltd.; New York: E. P. Dutton & Co. Inc., 1948, pp. 368.
- Sally's Family* — By Gwendoline Courtney. London and Glasgow, Wm. Collins Sons and Co. Ltd., 1962, pp. 256.
- The Sand Pebbles* — By Richard McKenna. A Crest Book. Greenwich, Conn., Fawcett Publications, Inc., 1964, pp. 528.
- Snow on the Mountain* — John & Alison Tedman. London, Oxford Univ. Press, 1966, pp. 89. [89.]
- General Arithmetic for Schools* — C. V. Durell. London, G. Bell & Sons, Ltd. Pp. 572 + xix.
- The House of History* (The Basement, from the earliest men to the fall of Rome) — By Désirée Edwards-Rees. London, etc., Thomas Nelson & Sons Ltd., 1934, pp. 288.
- A School Geometry* (Parts I - VI, Containing Plane and Solid Geometry, treated both theoretically and graphically) — By H. S. Hall and F. H. Stevens. London, Macmillan & Co. Ltd., 1958, pp. 442 + xii.
- A Contour Dictionary* (A Short Text-Book on Contour Reading; with map exercises) — By J. B. Goodson and J. A. Morris. New Edition revised and enlarged. London, etc. George G. Harrap & Co. Ltd., 1951, pp. 56.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հայ Սփիւռքը և Փոքրամասնութիւններու նղբերգութիւնը	Ե.	118
---	----	-----

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԳՐԵՐ

Ջատկական շնորհատրական հեռագիր՝ Ն. Ս. Պօղոս Զ Պապէն		123
Ջատկական շնորհատրագիր՝ Ն. Ա. Պիմեն Պատրիարքէն		123
Ջատկական շնորհատրագիր՝ Լ. Բ. Ը. Միւ- թեան Նախագահ Վսեմ. Ա. Մանուկեանէն		124

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Վահան Գողթնացի	ԵղիշԱՐԴ	125
----------------	---------	-----

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Վասն Արտասուաց և Վասն Խոստովանութեան Մեղաց	Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ	130
---	---------------------	-----

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«Հեթանոսաց Առաքեալը» (ԵղիշԱրդ)	ԱՐԹՈՒՆ ՀԱՏԻՏԵԱՆ	136
«Վեշտասան Ասացուածք Վասն Նիկումիդիոյ»	ԾՈՎԱԿԱՆ	143

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Եկեղեցականք - Բեմականք		144
Պաշտօնականք		145

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ճանկ «Սիրոն»ի Խմբագրութեան և Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին կողմէ Ստացուած Գիրքերու		146
---	--	-----

Բովանդակութիւն		147
----------------	--	-----

C O N T E N T S

EDITORIAL

The Armenian Diaspora and the tragedy of the minorities	Y.	118
Congratulatory message from His Holiness Pope Paul VI		123
Congratulatory letter from H. B. Pimen, Patriarch of Moscow and all Russia		123
Congratulatory letter from H. E. Alex Manoogian, President of the Arm. Gen. Ben. Union		124

POETRY

Vahan of Koghten	<i>Yeghivart</i>	125
------------------	------------------	-----

PHILOLOGY

Eulogy	<i>Ed. A. H. Serjouni</i>	130
--------	---------------------------	-----

REVIEWS

"The life of St. Paul" (Yeghivart)	<i>Artoon Hadidian</i>	136
"Twelve sayings for Nicomedia"	<i>Dzovagan</i>	143
Monthly news from the Armenian Patriarchate		144
Books received by the C. Gulbenkian Library		146
Contents		148

Yearly subscription: 10 U. S. Dollars
All correspondence should be addressed to:
Ara Kalaydjian, The St. James Press
P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel